

MÜZE-İ HÜMÂYUN MÜDÜRÜ DR. PHILIPP ANTON DETHIER’NİN OSMANLI MAARİF NAZIRLARI DÖNEMİNDEKİ (1872-1881) FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

AN EVALUATION ON THE ACTIVITIES OF PHILIPP ANTON DETHIER THE MANAGER OF MÜZE-İ HÜMÂYUN DURING THE TIME OF OTTOMAN EDUCATION MINISTERS (1872-1881)

Meltem Begüm SAATÇI ATA**

Geliş Tarihi/Received:19.10.2020

Kabul Tarihi/Accepted:24.12.2020

SAATÇI ATA, Meltem Begüm, (2021), “Müze-i Hümâyun Müdürü Dr. Philipp Anton Dethier’nin Osmanlı Maarif Nazırları Dönemindeki (1872-1881) Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Belge Dergisi, S.21, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2021/1, ss. 459-482.

Öz

Osmanlı Devleti’nde modern anlamda bir müze olarak kabul edilen Müze-i Hümâyun’un kuruluş girişimi 1846-47, resmi açılış tarihi ise 1869 olarak kabul edilir. Osmanlı Maarif Nezareti’ne bağlı olan bu müzenin ilk iki müdürü Edward Goold ve Pio Francesco Carlo Terenzio, üçüncü müdürü ise Philipp Anton Dethier olmuştur. Berlin’de Friedrich Wilhelm Üniversitesi Felsefe fakültesinde öğrenim görmüş olan Philipp Anton Dethier (1803-1881), Osmanlı Devleti topraklarında ve hizmetinde çalışmaya başlamadan önce Almanya ve Fransa’da öğretmenlik ve Almanya’da yayıncılık yapmıştır. Tarih alanında doktora derecesine sahiptir. 1847 sonrası İstanbul’a gelen Dethier, öğretmenlik ve müdürlük yaptığı Avusturya okulundaki çalışmaları dışında İstanbul’un arkeoloji tarihi ile ilgili çalışmalar da yapmıştır. Bu çalışmalarının kazıbilimi ile sınırlı kalmadığı ve yayın olarak da değerlendirildiği görülmektedir. 20 yıldan uzun süredir İstanbul’da bulunduğu sürede arkeoloji alanında yaptığı çalışmaları ve dönemin siyasi hayatına etki eden özellikle yabancı kişilerle yakınlığının sağladığı gücün de desteğiyle Philipp Anton Dethier Ağustos 1872’de Müze-i Hümâyun müdürü olarak atanmıştır. Döneminde Osmanlı Devleti’nde başka kurumlarda sık sık idari personel ve yönetici değişikliği yapılıyor olmasına rağmen uzun süre bu görevini devam ettirmiş olan Dethier 8 yıl 7 aylık müdürlüğü döneminde 15 Sadrazam ve 9 Maarif Nazırı ile çalışmıştır. Osmanlı Devleti’nde modern anlamda bir müze kurulması için çalışmaları ve müzecilik eğitimi alanında girişimleri olmuştur. 1874 tarihli Âsar-ı Atika Nizamnâmesi ve Müze Mektebi açma girişimi Dethier döneminde yaşanmış önemli gelişmelerdir. Philipp Anton Dethier’nin bir başka özelliği ise Osman Hamdi Bey’den önceki gelişmelerde etkili olan Osmanlı Devleti’nin son yabancı müze müdürü olmasıdır. Osmanlı Devleti’nde Osman Hamdi Bey ile köklü bir değişime uğrayan arkeoloji ve müzecilik çalışmalarının temellerinin atıldığı dönemdeki en önemli Müze-i Hümâyun müdürü 1872-1881 yılları arasında görevde bulunan Philipp Anton Dethier’dir.

Anahtar Kelimeler: Arkeoloji, Maarif Nezareti, Çinili Köşk, Müze-i Hümâyun, Philipp Anton Dethier.

*Bu makale, 10-12 Ekim 2019 tarihleri arasında Bolu’da düzenlenen VI. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu’nda sunulmuş olan bildirden üretilmiştir.

** Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Antalya, melbesa@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-1679-8892>).

Abstract

The attempt date for the establishment of Müze-i Hümâyun accepted as the modern museum in the Ottoman Empire is accepted as the year 1846-47, and the official opening date for the establishment as the year 1869. The first director of this Museum was Edward Goold, the second was Pio Francesco Carlo Terenzio and then Philipp Anton Dethier became the last foreign director of this Museum. Dethier (1803-1881), who studied philosophy at the Friedrich Wilhelm University in Berlin, was a teacher in Germany and France and a publisher in Germany before he started to live and to serve in the territory of the Ottoman Empire. He had a PhD in History. After 1847, Dethier came to Istanbul, where he worked as a teacher and later as a director at the Austrian school. He also made archaeological researches and studies here. These studies were not limited with the archaeological excavations but they were published also. With the strength of his archaeological studies during his stay more than 20 years in İstanbul and also with the support of the politically effective persons both native and especially foreign, in August 1872, he was appointed as the director of the Müze-i Hümâyun. Although in the other institutions of the Ottoman Empire the administrators and other staffs were changed frequently, he worked with 15 Grand Viziers and 9 Ministers of Education during his 8 years and 7 months of office. He had works for the establishment of a modern museum and attempt for the museology education in the Ottoman Empire. The official regulation called Âsar-ı Atika Nizamnamesi dated 1874 and the attempt of opening the Museum School were two important developments of his time. Dethier is the last foreign director of Müze-i Hümâyun between 1872 and 1881. He had an important role during the developments before Osman Hamdi Bey by whom the radical changes in the archaeological activities and museology began.

Keywords: *Archaeology, Ministry of Education, Çinili Köşk, Müze-i Hümâyun, Philipp Anton Dethier.*

A. GİRİŞ

Türkler arasında daha önceki dönemlerinde de eski eserlerin korunması anlayışı mevcut¹ ise de modern anlamda, halka açık ve devlet tarafından yürütülen ilk müze olan Müze-i Hümâyün'un kuruluşu Osmanlı Devleti son yüzyılında Tanzimat dönemine denk gelir. Osmanlı Devletinde kurulan bu ilk müze, koleksiyon zenginliği açısından Avrupa'dakilerden daha fakir sayılmazdı. Bunda, Osmanlı Devleti topraklarının üzerindeki tarihi zenginlik etkili olsa da Müze-i Hümâyün'un yöneticilerinin icraatı da etkili olmuştur.

1839'da Galatasaray Mekteb-i Tıbbîye-i Fünun-ı Şahane'de açılmış olan Tarih-i Tabii müzesi² örneği Osmanlı Devleti'nde daha Tanzimat döneminin başından itibaren müzecilik anlayışının ve gerekliliğinin farkında olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ancak, bu müzeye ait veriler 1848'de çıkmış bir yangın nedeniyle yok olmuştur. Bu müze girişiminin başında bulunan Charles Ambroise Bernard'ın (1808-1844) veya Friedrich Wilhelm Noe'nin (1798-1858)³ Avusturya ve Alman kökenli olmaları dikkate değerdir. Zira, Osmanlı Devleti'nde müzecilik alanındaki gelişmelerde Avusturya ve Almanya önemli örnekler olmuştur⁴.

Osmanlı Devleti tarafından modern anlamda bir müzenin kuruluşu ise, 1846-47'de Aya İrini'de antika toplanmaya başlamasını sağlamış olan Tophane Müşiri Fethi Ahmed Paşa'nın eseri olarak kabul edilir⁵. Lamartine tarafından *Voyage en Orient*⁶ adlı eserinde 20 Haziran 1833'te İstanbul'da görüştüğü ve 'halis bir Avrupalının bütün eşkâliyle kaydettiği' ve zamanının çok ilerisinde bir adam olarak ifade edilen Fethi Ahmed Paşa'nın eğitimi, askeri ve bürokratik nedenlerle yurtdışı deneyimi ve elbette dünya görüşü bu girişiminde etkili olmuştur. Özellikle Viyana ve Paris'te sefirlik görevlerinde bulunması müzenin kuruluşunda onun ufku genişletmiştir. Örneğin 1869'da silah müzesi olarak hizmete girmiş olan Viyana Askeri Tarih Müzesi geçmiş 1848-49'e kadar gitmektedir. Bir başka deyişle Fethi Ahmed Paşa'nın bu girişiminin zamanının eşdeğer müzecilik atılımlarından daha erken olduğu söylenebilir. 1845'te Tophane-i Amire Müşirliğine atandığında "eslaha ambarının bir köşesinde bir müze nüvesi kurmak fikir ve mülahasası"⁷ni gerçekleştirme fırsatı bulmuştur. Bu girişim sadece Fethi Ahmed Paşa'nın eseri değildir. Örneğin Sultan Abdülaziz'in Temmuz 1867'de gerçekleşen Viyana gezisi sırasında ziyaret etmiş olduğu Ambras şatosundaki silah, zırh, madalyalar ve özellikle Harun Reşid'in kılıcı ve benzeri eşyaların onu etkilediği bilinmektedir⁸. Bu, Osmanlı Devleti'nde müze ve müzecilik alanındaki gelişmelerde yöneticilerin tutumunu göstermesi açısından önemlidir. Ancak bu müzenin işlevi, Edward Goold'un aktardığı gibi halk eğitiminin bir parçası⁹ olmaktan uzak

1 Abdülhak Şinasi Hisar, "Müzelerimizin İlk Zamanları", *Türk Müzeciliği*, (yayına hazırlayan Necmettin Turinay), Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 2010, s. 23-24; İlber Ortaylı, "Arkeolojimiz Osman Hamdi ile Uluslararası Kimlik Kazandı", *Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi*, Sayı 119, Ekim 1990, s. 22.

2 Aykut Kazancıgil, *Türkiye'de Bilim ve Teknoloji (1789-1922)*, Yeni Şafak, İstanbul, 1995, s. 68.

3 Yeşim Işıl Ülman, *Galatasaray Tıbbiyesi Türkiye'de Modernleşmenin Başlangıcı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2017, s. 78.

4 Kazancıgil, a.g.e., s. 70.

5 Hisar, "Müzelerimizin İlk...", s. 25; Semavi Eyice, "Arkeoloji Müzesi ve Kuruluşu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarih Ansiklopedisi*, İletişim yayınları, İstanbul, 1985, s. 1597; Aziz Ogan, "Türk Müzeciliğinin Yüzcüncü Yıldönümü", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu*, No 62, Mart 1947, s. 8.

6 Alphonse Marie Louise Prat de Lamartine, *Voyage en Orient*, Louis Hauman Et Comp, Brüksel, 1835.

7 Ogan, a.g.m., s. 8.

8 Nihat Karaer, *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati ile Osmanlı ve Batı Kamuoyundaki Yankıları*, (yayınlanmamış doktora tezi) (danışman Prof. Dr. Yücel Özkaya), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Anabilim Dalı, Ankara, 2003, s. 138-139.

9 Edward Goold, *Catalogue explicatif, historique et scientifique d'un certain nombre d'objets contenus dans le Musée Impérial du Constantinople fondé en 1869 sous le grand vizirat de Son Altesse A'ali pacha*, Constantinople, Imprimerie A. Zellich, 1871, s. III.

kalmıştır, daha ziyade Avrupa'dan gelenlere eski eserler konusunda Osmanlı zenginliğini gösterme niyeti¹⁰ sınırında kalmıştır denilebilir.

Fransız arkeolog Albert Dumont'un 1868 tarihli makalesinde de değinilmiş olan, Osmanlı Devlet yöneticilerine Batılı bir arkeoloğu davet etmeleri önerisi¹¹, bu müzecilik girişiminin başından itibaren uygulanan bir yöntem olmuştur. Kuruluş döneminde yöneticilerinin yabancı uyruklu olması, Phillip Anton Dethier'nin 3 Mart 1881'de ölümü sonrası Osman Hamdi Bey'in müze müdürü olarak atanacağı zamana kadar, 1869'da Müze-i Hümayun adını almış¹² olan bu girişimin¹³ önemli bir özelliği olmuştur. Yabancı uzman çalıştırılmasının nedenlerinden birisi Osmanlı Devletinde bu alanda yetişmiş yeterli uzman olmaması olarak kabul edilse de aslında dönemin Osmanlı yönetim anlayışının da buna neden olduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü bu dönemde Osmanlı Devleti'nin farklı yönetim kademelerinde ve kurumlarında benzer şekilde yabancı uzmanların görevlendirildiği bilinmektedir. Mehmed Es'ad Safvet Paşa'nın nazırlığı döneminde (Mart 1868-Ekim 1871)¹⁴ 8 Temmuz 1869'da Müze-i Hümayun'un ilk müdürü olarak atanan Edward Goold da Galatasaray Sultanisi'nde ders nazırlığı yapan bir Katolik İrlandalıdır¹⁵.

Müze-i Hümayun'un açılışında görevde bulunan Sadrazam Mehmed Emin Âli Paşa'nın vefatı sonrası göreve gelen Mahmud Nedim Paşa'nın 10 ay kadar süren ilk sadaret dönemi (8 Eylül 1871-31 Temmuz 1872) bu müzenin kaderini de etkilemiştir. Osmanlı Devletinin bu dönemde yönetim anlayışı ve uygulamalarının, daha ziyade kişilere bağlı politikalarla devam etmesindeki sıkıntı, Müze-i Hümayun'a da yansımıştır. Mehmed Emin Âli Paşa'nın vefatıyla sadarete getirilen Mahmud Nedim Paşa dönemi, Tanzimat uygulamalarına tepki dönemi olarak kabul edilir ve bir bakıma Mehmed Emin Âli Paşa döneminde yapılanların ortadan kaldırılmaya çalışılmasıyla geçmiştir. Müze-i Hümayun da bundan nasibini almış ve müze müdürlüğü tamamen kapatılmamışsa da bir anlamda lağvedilmiştir¹⁶. İşlerliği askıya alınmış olan Müzenin başına, gerekçesi açıkça ortaya konmasa da ekonomik ve siyasi boyutu olduğu düşünülen bir kişinin getirilmesi dönemin sadrazamının genel olarak uygulamalarına da uygun düşmektedir. Bu kişi, 1855-1871 yılları arasında İstanbul'da sefir olarak bulunan dönemin Avusturya sefiri Anton Graf Prokesch von Osten'in (10 Aralık 1795-26 Ekim 1876) önerisiyle İstanbul'da bulunan ve muhtemelen aynı zamanda Müze-i Hümayun çalışanı olup¹⁷ Avusturya vapur işletmesinden (Lloyd Autrichien) ressam Pio Francesco Carlo Terenzio'dur¹⁸. Bir yıl kadar bu görevde kalan Terenzio'nun, Müze'deki eserlerin envanterini çıkarma girişimi olsa da Müze ile ilgili kayda değer bir çalışması olmaması¹⁹ yine yöneticilerin uygulamasının müzenin işleyişine bir yansımasıdır.

10 Wendy M.K. Shaw, *Osmanlı Müzeciliği, Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görseleştirilmesi*, (çeviren Esin Soğancılar), İletişim, İstanbul, 2004, s. 80-81.

11 Albert Dumont, "Le Musée Sainte-Irene A Constantinople Antiquités Grecques, Greco-Romaines et Byzantines", *Revue Archéologique*, Nouvelle Série, Cilt. 18 (Temmuz-Aralık 1868), s. 238; Eyice, a.g.m., s. 1597.

12 Hisar, "Müzelerimizin İlk...", s. 26; Enver Behnan Şapolyo, *Müzeler Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1936, s. 33. 13 BOA, İ.Ş.D., 11/547, 04.10.1285 (18 Ocak 1869).

14 Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*, İSİS, İstanbul, 1999.

15 Semavi Eyice, "İstanbul Arkeoloji Müzelerinin İlk Müdürlerinden Dr. Ph.-Anton Dethier Hakkında Notlar", İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı No 9, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yayınları: XXII, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1960, s. 52.

16 Bu dönemde Dahiliye Nazırlığında veya Şura-yı Devlet Dairelerinden de lağvedilenler olmuştur. Yani lağvedilme durumu, sadece Müze-yi Hümayun ile ilgili değildir. Bkz. BOA, İ.DH, 657/45739, 07.08.1289 (10 Ekim 1872); BOA, İ.DH, 652/45323, 04.04.1289 (11 Haziran 1872).

17 Eyice, "İstanbul Arkeoloji Müzelerinin...", s. 46.

18 Pio Francesco Carlo Terenzio (1846- 31 Mart 1900). Bkz. <https://gw.geneanet.org/marmara2?lang=en&n=terenzio&oc=0&p=pio+francesco+carlo,20190709>, Salı.

19 Ogan, a.g.m., s. 9.

Müze-i Hümâyün Müdürü Dr. Philipp Anton Dethier'nin Osmanlı Maarif Nazırları
Dönemindeki (1872-1881) Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

31 Temmuz 1872 tarihi, hem Mahmud Nedim Paşa hem de Müze-i Hümâyün için dönüm noktası olmuştur. Mahmud Nedim Paşa sadarettten azledilirken Müze-i Hümâyün'un yeniden işler hale gelmesi ve canlanması fırsatı doğmuştur. Maarif Nazırı Ahmed Vefik Efendi²⁰ (Mayıs 1872-Aralık 1872) Nazırlığa bağlı olan Müze-i Hümâyün müdürlüğünün yeniden açılmasını sağlamıştır²¹. Müze ile ilgili ilk icraatından birisi Ağustos 1872'de Philipp Anton Dethier'nin (1 Ekim 1803-3 Mart 1881)²² müze müdürü olarak atanması olmuştur.

Tarih bilimini "geçmiş yaratıcı ve coşkulu bir şekilde gözlemek"²³ olarak değerlendiren Philipp Anton Dethier (1 Ekim 1803- 3 Mart 1881), 19. yüzyıl sonunda Osmanlı Devletinin son yabancı Müze-i Hümâyün müdürü olarak Osmanlı müzeciliğinde önemli değişimlerin yaşanmasını sağlayan kişilerden birisi olmuştur. Kuruluşundan itibaren kâğıt üzerinde kalmış olsa da halk eğitiminin de bir parçası olarak ele alınan²⁴ ve bu nedenle Maarif Nezaretine bağlı olarak konumlandırılmış olan müzenin²⁵ ve müzeciliğin kurumsallaşmasında Dethier zamanında önemli değişimler yaşanmıştır²⁶.

Bu çalışmanın amacı, Philipp Anton Dethier'nin hayatına²⁷ ve Müze-i Hümâyün'un kuruluşuna dair kısa bilgileri verdikten sonra, müdürlüğü döneminde (Ağustos 1872-3 Mart 1881), Maarif Nezaretine bağlı olan Müze-i Hümâyün'u ilgilendiren gelişmelerde Dethier'nin etkisini ortaya koymaktır.

Semavi Eyice'nin "İstanbul Arkeoloji Müzelerinin İlk Müdürlerinden Dr. Ph.-Anton Dethier Hakkında Notlar", adlı makalesi, Dethier'nin ölümünden sonra Türkiye'de müzecilik bağlamında Dethier hakkında yazılan ilk yazı olmasından dolayı önemlidir. Edhem Eldem'in "The Archeology of a Photograph Philipp Anton Dethier And His Group of Greek Art"²⁸ adlı makalesi Dethier'nin müze müdürü olarak atandığı 1872 yılına kadar olan hayat hikâyesi ve kariyerindeki bazı gelişmeleri anlamak için yararlı bir kaynaktır. Hayatı 20 Mart 1877'de vezirlik rütbesi verildikten sonra Paşa unvanını almıştır. Bkz. Ömer Faruk Akün, "Ahmed Vefik Paşa" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, 1989, s. 147.

21 Ogan, a.g.m., s. 9-10.

22 Dethier'nin doğum tarihi, ulaşılan araştırma eseri kaynakların çoğunluğunda 1803 olarak yazmaktadır. 1881'de yayınlanan Vefayat yazısında 79 yaşında öldüğü yazmaktadır. Buna dayanarak doğum tarihini 1802 kabul etmek gerekir. Fakat yıl, ay, gün ile hesaplandığında 78'i bitirip 79'dan gün aldığı görülür (78 yıl 5 ay 2 gün). Yani, bu yazıya göre doğum yılı 1803'tür. Bkz. "Personal Nachrichten", *Zeitschrift Museologie und Antiquitätenkunde sowie für verwandte Wissenschaften*, 1881, Mart sonu, No 6, s. 48. Ancak, bir başka kaynaktan bulunan ve Dethier'nin mezar taşını gösteren fotoğrafta 1804 yazmaktadır. Bkz. Rudolf Agstner, Elmar Samsinger, "Am hl. Dreifaltigkeitstag wurde die Schule feierlich eröffnet" Die österreichisch (-ungarische) Nationalschule in Konstantinopel 1850-1918", *Österreich in Istanbul III*, K. (u.) K. Prasenz im Osmanischen Reich, (der. Elmar Samsinger), LIT Verlag Münster, Viyana, 2018, s. 396; Mustafa Cezar da Dethier'nin müze müdürü olduğunda 68 yaşında olduğunu yazmaktadır. Buna göre doğum tarihi 1804'e denk gelmektedir. Bkz. Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, C.1, (2. Baskı), Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Sanat ve Sağlık Vakfı yayınları, İstanbul, 1995, s. 235. Tüm bu seçeneklerle beraber, Dethier'nin 1841 tarihli doktora tezinin özgeçmiş kısmında 1 Ekim 1803'te doğduğu bilgisi yer almaktadır. Bkz. Philipp Anton Dethier, *Commentationis historicae vindiciarum quatuor primorum Poloniae Christiana regnum specimen*, Berolini, Frankfurt, 1841, s. 27-28.

23 Philipp Anton Dethier, *Boğaziçi ve İstanbul (19. Yüzyıl Sonu)*, (çeviren Ümit Öztürk), Eren yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 14.

24 Goold, a.g.e..

25 *Salname-i Maarif*, Matbaa-i Amire, 1316 (1898), s. 498.

26 Dethier'den sonra Osmanlı'da modern anlamda müzecilikte başlangıç olarak kabul edilen Osman Hamdi Bey'in Müze-i Hümâyün müdürlüğü dönemindeki başarıların temellerinin bu dönemde atıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

27 Aile üyelerinin hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi bulunmayan Philipp Anton Dethier ile ilgili bilgilerden birisi de oğlu Carl Fridrich Dethier'nin 11 Haziran 1871 tarihinde İstanbul'da Ernestina Laura Tecla Runzler ile evlenmiş olduğudur. Bkz. <https://gw.geneanet.org/marmara2?lang=en&pz=mathilde&nz=d+andria&p=philippe+antoine&n=dethier>, 09 Temmuz 2019, Salı.

28 Edhem Eldem, "The Archeology of a Photograph Philipp Anton Dethier And His Group of Greek Art", *Jahrbuch Des Deutschen Archaologischen Instituts*, 127/2013, s. 499-530.

ve çalışmaları ile ilgili bilgileri internet ortamına aktarılmış farklı arşiv kaynaklarından edinmek mümkün oldu. Müze müdürlüğü yaptığı 1872-1881 yılları arasındaki gelişmeler ise, temel olarak Osmanlı arşiv belgeleri, dönem yazıları ve araştırma eserler üzerinden değerlendirilmeye çalışıldı. Dethier ve Müze-i Hümayun ile ilgili Osmanlı Maarif Nezareti kayıtlarının çoğunluğu yapılan kazılar ve yabancıların yaptığı kazılarla ilgilidir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde doğrudan Dethier ile ilgili kayıt sınırlıdır. Olan kayıtlarda ise Dethier adı Detye, Dethiye vb değişik şekilde ifade edilmiştir.

B. PHILIPP ANTON DETHIER KİMDİR?

1 Ekim 1803'te Köln yakınlarında bulunan Kerpen'de (Aşağı Ren, Almanya) dünyaya gelen Dethier (1 Ekim 1803-3Mart 1881), lise eğitimini Köln'de gymnasium'da aldıktan sonra 1823-1827 yılları arasında Berlin'de Friedrich Wilhelm Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde öğrenim görmüştür²⁹. 1823-24 kış, 1824 yaz dönemi Berlin Üniversitesi Filoloji Semineri harici üyesi, 1824-25 kış, 1825 yaz, 1825-26 kış, 1826 yaz dönemlerinde ise Berlin Üniversitesi Filoloji Semineri üyesi olarak adı kayıtlarda bulunmaktadır³⁰. Bundan sonra kısa bir süre için Paris'te öğretmenlik yapmıştır³¹. Ardından Almanya'ya geri dönen Dethier, Bonn'da öğretmenlik yapmıştır³². Ancak ne tür bir okulda, hangi dersin öğretmenliğini yaptığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Almanya'ya döndükten sonra kronolojik ve biyografik derlemeler yapmış olan Dethier, 1841'de tarih alanında *Commentationis historicae vindiciarum quatuor primorum Poloniae Christian regnum specimen* başlığını taşıyan, Polonya'nın ilk dört Hıristiyan kralı üzerine yaptığı çalışma ile doktora derecesini almıştır³³.

Dethier doktora derecesini aldıktan sonra 1844-1847 yılları arasında demiryolu ve vapur işletmecileri ve girişimcilerine yönelik *Der Dampfer* adlı bir dergi çıkarmıştır³⁴. Dethier'nin İstanbul dönemi bu dergi deneyiminden sonra başlayacaktır. Kendisi de Avusturya kökenli olan³⁵ ve İstanbul'da 1840'ların sonlarında kurulması için çalışmaların başladığı Avusturya Doğu Okulu'nun ilk müdürü Pater Johann Golob (1850-?)'dan³⁶ sonra yöneticilik görevi teklif edilen Dethier'nin³⁷ İstanbul'a geliş tarihi net olarak bilinmemekle birlikte bu okulun 1848'de Pera'da kurulmasından sonra gelmiş olması muhtemeldir³⁸.

29 Eldem, "The Archeology of...", s. 502.

30 <https://www.berliner-intellektuelle.eu/entity?g0059+en>, erişim tarihi 19 Temmuz 2019, Cuma.

31 "Personal Nachrichten", s. 48.

32 Dethier, *Boğaziçi ve İstanbul...*, s. 13.

33 Philipp Anton Dethier, *Commentationis historicae vindiciarum quatuor primorum Poloniae Christian regnum specimen*, Berolini, Frankfurt, 1841.

34 Dethier'nin de bu dergide 1844'te Bexbacher ile ilgili bir yazısı yayınlanmıştır. (Pfalzische Ludwigsbahn, früher Rhein-Bexbacher oder Ludwigshafen (u. Speyer)-Bexbacher Eisenbahn, von Dr. Ph. Ant. Dethier. Berlin, (Eyssenhardt). 1844. 28 S. gr. 8. nebst 1 Karte inkl. Fol. (12 1/2 Ngr) Aus d. Zeitschrift „der Dampfer“). Yazının künyesi için Bkz. *Leipziger Repertorium der deutschen und ausländischen Literatur*, 2. Yıl, Sayı 34, 23 Ağustos 1844, s. 325. Derginin toplu halde basımı için Bkz. *Leipziger Repertorium der deutschen und ausländischen Literatur*, (derleyen Dr. E.G. Gersdorf), F.A. Brockhaus, Leipzig, 1844.

35 Hitzel, a.g.m., s. 173.

36 Rudolf Agstner, Elmar Samsinger, "Am hl. Dreifaltigkeitstag...", s. 396.

37 <https://data.cerl.org/thesaurus/cnp00106249>; <http://kalliope.staatsbibliothek-berlin.de/de/eac?eac.id=100106587>, erişim tarihi 26 Haziran 2019, Çarşamba.

38 Osmanlı Devleti'nde Avusturya tabiiyetindeki okullar arasında Beyoğlu'ndaki (Pera) Avusturya-Macaristan Mektebi de bulunuyordu. Dethier'nin müdürlük yaptığı bu Avusturya Ulusal Okulu 1850'lerden beri İstanbul'da eğitim veren bir lisedir. 1860'larda İstanbul'da Almanca konuşan insan sayısı artınca bu toplumun Almanca eğitim veren Katolik okul ihtiyacı da gündeme gelmiştir. Dethier'nin çalıştığı mevcut okul Protestan ilköğretim kurumundan dönüştürülmüştü ve mezhep farkı gözetmiyordu. Bu okul Katolik ve Avusturya kökenli aileler için pek cazip seçenek olarak kabul görmemeye başlamıştır. Bu dönemde, 1850'de Bosna Eyaleti Fransiskanları tarafından satın

Müze-i Hümayun Müdürü Dr. Philipp Anton Dethier'nin Osmanlı Maarif Nazırları
Dönemindeki (1872-1881) Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

Bununla beraber, Albert Dumont 1868'de yazdığı makalesinde Dethier'nin İstanbul'da 20 yıldan uzun süren çalışmalarına atıf yapmaktadır³⁹. *Der Dampfer*'in 1847'ye kadar yayın hayatına devam ettiği düşünülürse, bu tarihin en erken 1848 olması beklenir. Dethier, İstanbul'a geldikten sonra 17 Şubat 1857(?) -12 Mart 1871 arasında Avusturya Doğu Okulu müdürlüğü görevini yaklaşık 14 yıl sürdürmüştür⁴⁰.

Bu okulda müdürlük görevi sona eren Dethier için kariyerindeki yeni aşama yaklaşık 1 yıl sonraya aittir. Dethier'nin Ağustos 1872'de Müze-i Hümayun müdürlüğüne atanmasında Avusturya sefiri Anton Graf Prokesch von Osten gibi siyasi bağlantıları dışında akademik çalışmalarının da etkisi olmuştur. 1856'da Yılanlı Sütun üzerindeki yazının deşifresi üzerine bir çalışmaya katılmış, 1858'de Küçük Ayasofya Cami ile ilgili ve 1859 ise Aya İrini'de bulunan bir Dreros yazıtının yeniden yayınlanması ile ilgili çalışmaları olmuştur⁴¹. Dethier 1864'te Topkapı Sarayı kütüphanesinde Michael Kritovoulos'un *II. Mehmed'in Hayatı* adlı yazmasını yeniden bulmuş ve bu, ancak muhtemelen 1871-1872'de Macar Bilimler Akademisi'nin yayın organı *Monumenta Hungariche historica*'nın XXI ve XXII. ciltlerinde⁴² bastırılmıştır⁴³. Çalışmaları İstanbul ile sınırlı kalmayan Dethier 1863'te Romanya'da bulunduğu bir kitabe yardımıyla Trosmis⁴⁴ şehrinin yerini tayine çalışmıştır⁴⁵.

Dethier'nin İstanbul anıtlarıyla ilgili olarak ilki 1864'te Andreas David Mordtmann (1811-1879) ile ortak yayını⁴⁶, ikincisi ise 1867'de tek başına yayınladığı ve *Yeni Arkeolojik Buluntular* adıyla 5 farklı alt konu başlığını içeren iki ciltlik eseri basılmıştır⁴⁷. Yayınlarının dili o zamana kadar Almanca iken 1867 tarihli eserini dönemin uluslararası dili olan Fransızca yayınlamış olması, Dethier'nin tanınırlığının artmasını istemesine bağlanabilir. Bu eserin yayınevini şubelerinin bulunduğu Paris veya Berlin yerine İstanbul'da basılmış olması, ayrıca Dethier'nin yerel gazete ve dergilerde yayınlarının olması onun bölgesel kalmış olduğunun da göstergesi olarak değerlendirilmiştir⁴⁸. Aynı yıl Osmanlı hükümeti tarafından 1867'de açılan Paris Dünya Sergisi'ne Osmanlı bölümünde katılması için davet edilmiş olan Dethier sergiye hepsi Bizans dönemi anıtları olan 5 adet çizimiyle katılmıştır⁴⁹.

alınmış olan St George kilise ve evi için, ekonomik nedenler ve Avusturya-Macaristan'ın Bosna üzerindeki işgal politikaları nedeniyle Fransiskanlar tarafından 1881'de satış kararı alınmıştır. Bu kiliseyi almak isteyen Lazarist rahip Conrad Stroever Papa XIII. Leo'nun da onayıyla bir Almanca konuşan Katolikler topluluğu kurmuştur. Bu süreç sonunda 25 Kasım 1882 tarihinde bugünkü Sankt Georg Avusturya Lisesi ve Ticaret Okulu kurulmuştur. Sonuç olarak, Dethier'nin 1871'e kadar çalıştığı okul 1850'lerdeki Avusturya ulusal okuludur. Ancak bu okul 1882'de St. George ile birleşmiştir denebilir. Bkz. Franz Kangler, "In der Schule Knaben und Madchen die österreichische Volkshymne". Zur Geschichte des österreichischen St. Georgs-Kollegs in Konstantinopel/Istanbul", Österreich In Istanbul, LIT Verlag Münster, Viyana, 2010, s. 175; Rudolf Agstner, Elmar Samsinger, "Am hl. Dreifaltigkeitstag...", s. 362, 394; Süleyman Büyükkaracı, "Türkiye'deki Avusturya Okullarında Eğitim", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, 2000, s. 75-78; Dethier, *Nouvelles Decouvertes Archeologiques Faites A Constantinople*, İstanbul, Imprimerie Centrale, 1867.

39 Dumont, a.g.m., s. 237.

40 Rudolf Agstner, Elmar Samsinger, "Am hl. Dreifaltigkeitstag...", s. 396.

41 Eldem, "The Archeology of...", s. 503.

42 Monumenta Hungariae Historica, XXII/1. Losco ve XXII/2. Journal du Siege Constantinople en 1453.

43 Eyice, "İstanbul Arkeoloji Müzelerinin...", s. 47.

44 Antik dönemde adı Trosmis veya Troesmis olan şehir bugünkü Iglita, Turcoaia, Romanya'dır.

45 Dethier bu kitabeyi Trosmis, İbrail yakınında İglitza'da bulmuştur. Fakat çalışmasının sonucunun başkaları tarafından çalınmış olduğu ve bu tür işlerin daha sonra da başına geldiği ifade edilmektedir. Bkz. Eyice, "İstanbul Arkeoloji Müzelerinin...", s. 46.

46 İçeriğinde Yılanlı Sütun'un ayrıntılı bir geçmişinin de olduğu toplam 62 konu var. P.A. Déthier, A.D. Mordtman, Epigraphik von Byzantion und Constantinopolis von den ältesten Zeiten bis zum Jahre Christi 1453, Viyana, 1864.

47 Dethier, *Nouvelles Decouvertes Archeologiques Faites A Constantinople*, İstanbul, Imprimerie Centrale, 1867.

48 Eldem, "The Archeology of...", s. 504.

49 Yılanlı Sütun, Bakırköy içi, Çemberlitaş Sütunu, II. Theodosius Anıtı ve şehir surlarının kuzey bölümü. Bkz. *La Turquie L'Exposition Universelle De 1867*, Librairie Hachette, Paris, 1867, s. 151-153 (Osmanlı Sergi Komiseri Selahaddin Bey'in yönetimi altında hazırlanan)

C. MAARİF NAZIRLARI VE PHILIPP ANTON DETHIER'NİN MÜZE-İ HÜMÂYUN MÜDÜRLÜĞÜ DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLERİ (1872-1881)

Dethier'nin 1857(?)'de başladığı Avusturya Doğu Okulu'ndaki müdürlük görevi 1871'de Anton Graf Prokesch von Osten'in İstanbul'dan ayrıldığı dönemde sona ermiştir. Bu görevin sona ermesinde Konsolos Schwegel ile Avukat Grati'nin ve 1865(?)'den beri bu okulda öğretmen olan F. Bakesch'in de etkisi olduğu iddia edilmiştir⁵⁰. Bu okuldaki müdürlük görevi biten Dethier'nin kariyerinde yeni bir dönem başlamıştır. Dönemin Maarif Nazırı Ahmed Vefik Efendi'nin gayretleriyle yeniden açılan Müze-i Hümâyun müdürlüğü Ağustos 1872'de, bir yandan "hayli malumatlı"⁵¹, öte yandan "yarı çılgın"⁵² veya "silik fakat dürüst"⁵³ olduğu ifade edilen Dethier'ye teklif edilmiştir. 3 Mart 1881'de vefatına kadar sürdürdüğü bu görevi sırasında Dethier ülke içi ve dışında bazı işlerde başarılı sonuçlar alma girişiminde bulunmuştur. Hatta müdürlük görevinden önceki çalışmaları da bu müzenin gelişiminde etkili olmuştur⁵⁴. Albert Dumont'un, 1868'de yayınlanan ve basit de olsa Müze'nin ilk tanıtımı olarak kabul edilen makalesinde⁵⁵, aktardığı bilgileri Dethier'nin İstanbul'daki 20 yıldan uzun süredir devam eden çalışmalarına borçlu olduğunu⁵⁶ belirtmesi önemlidir. Aynı şekilde, 1871'de Edward Goold'un hazırladığı ve Müze'nin tanıtımını yapan yayın⁵⁷ da bu çalışmalardan yararlanılarak hazırlanmıştır⁵⁸.

Yaklaşık 8 yıl 7 ay kadar (Ağustos 1872 – 3 Mart 1881) Osmanlı Devletinde Müze-i Hümâyun müdürlüğü yapan Alman tarihçi, arkeolog⁵⁹, filolog, yazıt uzmanı ve ressam Philipp Anton Dethier, Osmanlı Devleti'nin önemli ekonomik ve siyasi değişim yaşadığı bir dönemde bu makamda görev almıştır. Müdürlük yaptığı dönemde, bağlı olduğu Maarif Nezareti'nde 9 nazır arasında 16 kez görev değişikliği olmuştur⁶⁰. Bunlar arasında üç kişi aynı dönemde (1872-1881) nazırlık dışında sadrazam olarak da görev almıştır⁶¹. Aynı dönemde, sadrazam sayısı 15, sadrazam değişikliği sayısı ise 20'dir⁶². Döneminde müdürlük yaptığı padişah sayısı ise 3'tür: Sultan Abdülaziz (25 Haziran 1861-30 Mayıs 1876), Sultan V. Murad (30 Mayıs-31 Ağustos 1876), Sultan II. Abdülhamid (31 Ağustos 1876-27 Nisan 1909).

50 Bakesch ise, Dethier'den sonra okul müdürü olsa da sadece birkaç ay (12 Mart 1871-? Temmuz 1871) bu görevde kalabilmiştir. Bkz. Rudolf Agstner, Elmar Samsinger, "Am hl. Dreifaltigkeitstag...", s. 371, 398.

51 Hisar, "Müzelerimizin İlk...", s. 27.

52 Pierre Chuvin, "Les Reinach et l'Empire ottoman", *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 151. Yıl, Sayı 2, 2007, s. 1095.

53 Ahmet Mumcu, "Eski Eserler ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XXVI, S. 3-4, aynı basım, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s. 69.

54 Edhem Eldem, "Early Ottoman Archaeology: Rediscovering The Finds of Ascalon (Ashkelon), 1847", *BASOR (Bulletin of American Schools of Oriental Research)*, Sayı 378, 2017, s. 42.

55 Eyice, a.g.m., s. 1597.

56 Dumont, a.g.m., s. 237.

57 Goold, a.g.e.

58 Frederic Hitzel, "Osman Hamdi Bey et Les Debuts L'archéologie Ottomane", *Turcica*, 42, 2010, s. 173; Ogan, a.g.m., s. 9.

59 Meslekten arkeolog değildi, zaten bu dönemde fakültelerde böyle bir bölüm yoktu. Ancak arkeoloji alanında çalışmalar yapmış, üstelik Müze-i Hümâyun müdürü olmuş, iyi bir yazıt uzmanıdır. Bkz. Eldem, "Early Ottoman...", s. 43.

60 Ek 2: 1872-1881 döneminde Maarif Nazırları ve görev süreleri. Bkz. Kunalalp, a.g.e., s. xviii, 6-7; Mahmud Cevat İbnü'ş Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı-XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi-*, (Hazırlayan Taceddin Kayaoğlu), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, s. 460-461; Teyfur Erdoğan, "Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı I", *Prof. Dr. Oral Sander'e Armağan*, 51/1-4, 1996, s. 236-237.

61 Ahmed Vefik Paşa (4 Şubat 1878-18 Nisan 1878), Mehmed Es'ad Safvet Paşa (4 Haziran 1878-4 Aralık 1878), Ahmed Arif Paşa (29 Temmuz 1879-18 Ekim 1879).

62 Ek 1: 1872-1881 döneminde Sadrazamlar ve görev süreleri. Bkz. Kunalalp, a.g.e., s. 1.

Müze-i Hümâyün Müdürü Dr. Philipp Anton Dethier'nin Osmanlı Maarif Nazırları
Dönemindeki (1872-1881) Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

Bir ülkede istikrar dönemlerinin göstergelerinden birisi de idarecilerinin çok sık değişmemesi olarak kabul edilebilir. Osmanlı Devletinde 1872-1881 yılları arasındaki dönem, Maarif Nezaretindeki nazır değişiklikleri açısından bu anlamda istikrarlı bir dönem olarak kabul edilemez. 8 yıl 7 ayda 9 nazır arasında 16 kez değişiklik olması yeterli bir göstergedir. Ancak, bu dönemde arada sorunlar da olsa, Müze-i Hümâyün müdürünün hep aynı kişi olması en kaba haliyle iki durumu akla getirebilir: öncelikle, Müze-i Hümâyün yönetiminin istikrarından söz edilebilir, ikinci olarak ise, Müze-i Hümâyün'un Osmanlı idarecileri tarafından önemsiz bir kurum olarak görüldüğü şeklinde yorumlanabilir. Halbuki istikrardan da, önemsiz görüldüğünden de söz etmek çok eksik bir değerlendirme olur. Çünkü siyasi, ekonomik ve askeri konularda önemli sorunlar ve beraberinde değişim yaşayan Osmanlı Devletinde Müze-i Hümâyün her ne kadar önem verilen bir kurum ise de Osmanlı Devleti üzerinden politika yürüten büyük devletlerin de etkisi altındaki Osmanlı hükümeti Müze-i Hümâyün ile ilgili gelişmelere yeterince kendi lehinde müdahil olamamıştır. Pio Francesco Carlo Terenzio veya Philipp Anton Dethier'nin müdürlük görevine atanmalarında Avusturya sefiri Anton Graf Prokesch von Osten'in etkisi buna en açık örnektir. Dethier'nin müdürlüğü dönemindeki gelişmeler de bu örneğe destek verecek niteliktedir. Bir yandan Osmanlı Devletinde müzeciliğin gelişmesi için olumlu adımlar atılırken aynı zamanda eski eserlerin çıkarılması, korunması, sergilenmesi vb konularda yabancı müdahalesine tam olarak engel olunamamıştır.

1. Dethier'nin Ahmed Vefik Efendi'nin Maarif Nazırlığı Dönemindeki Faaliyetleri (15 Haziran 1872-5 Aralık 1872)

8 yıl 7 aylık müdürlük sürecinde kimi zaman Maarif Nezareti ile arası açılmış olsa da Dethier ölümüne kadar sürdürdüğü bu görevi sırasında ilk olarak Maarif Nazırı Ahmed Vefik Efendi (1823-1891) ile çalışmaya başlamıştır. Ahmed Vefik Efendi'nin bu Nazırlığı döneminde en önemli icraatı elbette müzenin yeniden açılmasını sağlamış olmasıdır. Konumuz açısından bir başka önemli icraatı da Dethier'nin müdür olarak atanmasıdır. Bu dönemde ana yönlendirici Nazır olsa da, yaklaşık 4 ay birlikte çalıştığı Dethier için de, müzenin yeniden açılma girişimini canlandıran kişilerden biri olma fırsatı yakalamış olmasından dolayı bu süreç önemlidir.

Dethier'nin göreve başladığı dönemde ele alınan konular onun görevi süresince ilgileneceği işlerin de nelerle ilgili olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Kazılar ve kazı yapanlarla ilgili ayrıntılar bu konuların başında gelmektedir. Ayrıca müze ziyaretlerinde girişte uygulanacak ücretlerin de görüşülen konular arasında olduğu bilinmektedir⁶³. Örneğin, 1870'lerin başlarında bu ücretin 100 kuruş olduğunu belirten kaynaklar mevcuttur⁶⁴. Bunun yanı sıra Müze müdürü odasının düzenlenmesinin maliyeti⁶⁵ ve benzeri masraflar ile ilgili konular da gündeme gelmiştir.

Bu dönemde Dethier, Büyük İskender'in komutanlarından Neoptolemos ve Atinalı general ve devlet adamı Alcibiades'in ölümü konularında Edward Goold ve Pio Francesco Carlo Terenzio ile uyuşmayan fikirlerini *Il Levantino* ve *La Turquie* gibi dergilerde yayınlamıştır⁶⁶.

63 BOA, MF.MKT, 4/27, 22 Cemaziyelahir 1289 (27 Ağustos 1872).

64 Selçuk Mülayim, "Kronolojik Notlarıyla 19. Yüzyıl Müzeciliği" *Osmanlı Araştırmaları XXXIV, Prof.Dr. Muammer Kemal Özerin Hatıra Sayısı II*, İstanbul, 2009, s. 186.

65 BOA, MF.MKT, 7/57, 03 Ramazan 1292 (04 Kasım 1872).

66 Philipp Anton Dethier, "Mort de Pyrrhus (Neoptoleme): Beau fragment de bas-relief dans le Musee de Sainte-Irene", *La Turquie*, Nisan, 12:2. (Aktaran Eldem, "Early Ottoman...", s. 43-44.)

2. Dethier'nin Ahmed Kemal Paşa'nın Nazırlığı Dönemindeki Faaliyetleri (5 Aralık 1872-24 Nisan 1873)

Ahmed Kemal Paşa'nın (1808-1887) 4. kere Maarif Nazırı olarak atandığı ve 4,5 ay kadar süren görevi sırasında Maarif Nezareti kayıtlarında konumuz açısından sıradışı bir belge bulunamamakla birlikte bu dönemde Dethier 1 Mayıs 1873'te açılan Viyana Sergisi⁶⁷ için hazırlıklara devam etmiş olmalıdır.

Dethier'nin bugün en çok bilinen *Le Bosphore et Constantinople: Description topographique et historique* adlı eseri bu dönemde 1873'te yayınlanmıştır.

3. Dethier'nin Ahmed Cevdet Paşa'nın Nazırlığı Dönemindeki Faaliyetleri (24 Nisan 1873-5 Nisan 1874)

Ahmed Cevdet Paşa'nın (1822-1895) bu nazırlık döneminde hem Nazır'ın kişiliği hem görevde kalma süresinin 1872-1881 arasında ikinci sırada uzun süreli olmasından dolayı Müze-i Hümayun ile ilgili gelişmeler de daha göze çarpar olmaya başlamıştır. Bunlardan ilki, 18 Aralık 1873 tarihli belgeden de anlaşılacağı üzere Çinili Köşk'ün Müze binası olması için karar alınmış olmasıdır. Bu girişim Dethier'nin müdürlük döneminde⁶⁸ gerçekleşmiş olmakla birlikte, tarihle, meskükât ile ilgilenen, Latince, Yunanca, Arapça, Farsça bilen, 24 Ağustos 1867-9 Mart 1868 ve 4 Şubat 1878-18 Nisan 1878 tarihleri arasında iki kere Maarif Nazırı olmuş olan Abdullatif Suphi Paşa'nın (1818-1886) birinci nazırlık döneminde bu düşüncenin var olduğu söylenebilir⁶⁹. Bu dönemde yeni bir müze binasına ihtiyacın artmasının nedenlerinin başında gelen eser sayısının fazlalığında Dethier'nin çalışmaları da etkili olmuştur. Dethier'nin arkeolojik kazılar, eser teatisi veya satın alma dışında örneğin Kıbrıs, Selanik, Bandırma, İstanbul gibi yerlerdeki araçları sayesinde⁷⁰, hatta kendisinin Kıbrıs'tan Luigi Palma di Cesnola ile mücadelesi sonucunda getirdikleriyle Müze-i Hümayun'a eski eserler toplanmasını sağladığı bilinmektedir⁷¹. Bu katkısı, Edward Goold'un müdürlüğü dönemindeki eser sayısına göre Dethier döneminde kayda değer oranda artmış olmasından da anlaşılmalıdır⁷². Bu dönemde Dethier için müze müdürlüğü öncelikli çalışma alanı olmuşken bilimsel yayınlara da devam etse de eskiye kıyasla çalışmalarının niteliğinin değişmeye başladığı ifade edilmektedir. Örneğin Viyana'daki 1873 Dünya Sergisi için Osmanlı Komitesi tarafından görevlendirildiğinde yaptığı kısa bir İstanbul ve Boğaz tasvirini⁷³ de içine alan ve bozuk bir Fransızca ile yazılmış olan birkaç yayını, epigrafi üzerine daha önce yazmış olduğu eserlerdeki başarısından uzak olarak değerlendirilmiştir⁷⁴.

Dethier'nin müze müdürlüğü döneminde, Osmanlı devlet adamı İbrahim Edhem Paşa'nın (1818-1893) oğlu, aynı zamanda 1867'de Paris'te açılmış olan II. Dünya Sergisi'ne

67 Burçak Madran, "19. Yüzyılda Evrensel Sergiler", *Yapı Mimarlık Tasarım Kültür Sanat Dergisi*, no 225, Ağustos 2000.

68 BOA, A.İMKT.MHM, 471/11, H. 05.11.1290 (belge içinde tarih 5 ve 6 Kanunuevvel 1290 yazmaktadır, yani ay 11 değil 10 olacak, H. 06.10.1290'nın Miladi takvimdeki karşılığı ise 18 Aralık 1873'tür).

69 *Salname-i Maarif*, Matbaa-i Amire, 1316 (1898), s. 497; Hisar, "Müzelerimizin İlk...", s. 27-29.

70 Shaw, *a.g.e.*, s. 113.

71 BOA, MF.MKT, 19/81, H. 10.07.1291 (23 Ağustos 1874).

72 Cezar, 160 olan eser sayısının Dethier döneminde 650'ye çıkmış olmasından bahseder ancak bu tüm eser sayısından ziyade örneğin katalogdaki sayı olabilir, zira bahsedilen sayı bir müze için çok düşüktür. Shaw, *a.g.e.*, s. 107; Eyice, "İstanbul Arkeoloji Müzelerinin...", s. 47-48; Cezar, *a.g.e.*, s. 235.

73 Ceren Göğüş, *19. Yüzyıl Avusturya Gazeteleri Işığında Osmanlı İmparatorluğunun 1873 Viyana Dünya Sergisine Katılımı*, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (basılmamış Yüksek Lisans tezi), (danışman Yrd.Doç.Dr. Zeynep Kuban), İstanbul, Ocak 2007, s. 153.

74 Eldem, "The Archeology of...", s. 505.

Müze-i Hümâyün Müdürü Dr. Philipp Anton Dethier'nin Osmanlı Maarif Nazırları
Dönemindeki (1872-1881) Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

de katılmış olan Osman Hamdi Bey (1842-1910) Osmanlı Hükümeti tarafından 1873'te Viyana'da açılan Dünya Sergi'sine komiser olarak görevlendirilmiştir⁷⁵.

4. Dethier'nin Mehmed Es'ad Safvet Paşa'nın Nazırlığı Dönemindeki Faaliyetleri (5 Nisan 1874-16 Ocak 1875)

Philipp Anton Dethier'nin Müze-i Hümâyün müdürlüğü döneminin en önemli işlerinden birisi Mehmed Es'ad Safvet Paşa'nın (1814-1883) 2. kere görevlendirildiği Maarif Nazırlığı döneminde (5 Nisan 1874-16 Ocak 1875) çıkarılmış olan 7 Nisan 1874 tarihli yeni Âsar-ı Atika Nizamnâmesi olmuştur. İlki daha 1868'de Abdülatif Subhi Paşa'nın (1818-1886) ilk Maarif Nazırlığı döneminde (24 Ağustos 1867-9 Mart 1868) Aydın Valisi İzmirli Hekim İsmail Paşa'nın İngiliz arkeolog John Turtle Wood'un bölgedeki kazı faaliyetleri nedeniyle almaya çalıştığı önlemlerle başlamış ve Şubat 1869'da çıkmış olan Âsar-ı Atika Nizamnâmesi'nin⁷⁶ ikincisi 7 Nisan 1874 tarihinde yürürlüğe girmiştir⁷⁷.

Eski eserler üzerinde devletin denetim ve yetkisini karşılamaktan uzak olduğu iddia edilen 7 maddelik 1869 tarihli Nizamnâmenin eksikliklerini ortadan kaldırma amacıyla hazırlanmış olan 1874 tarihli Nizamnâme'ye göre bulunan eski eserlerin 1/3'ü bulana, 1/3'ü bulunan arazinin sahibine ve kalan 1/3'ü devlete ait olacaktır⁷⁸. Bu paylaşım oranı, devletin zafiyeti gibi görünse de, o zamana kadar devlet tarafından denetimi yapılmayan veya yapılamayan eski eserlerin kayıt altına alınması açısından olumlu bir gelişme olarak da ele alınabilir; ancak bu durum, elbette 1874 tarihli Nizamnâmeden sonra yurtdışına kaçırılan veya müzelere nakledilemeyen eserlerin varlığını yok saydıramaz⁷⁹. Bu durumu eski eserlerin yurtdışına çıkışını meşrulaştırmak⁸⁰ olarak yorumlayanların kısmen haklılık payı ile beraber Almanya'nın Dethier'nin müdürlüğü döneminde arkeoloji alanında Osmanlı Devleti üzerinden kazandıkları düşünülürse⁸¹ daha dikkatli bir değerlendirme yapmak gerektiği bir kez daha anlaşılacaktır⁸². Örneğin Carl Humann/Hoffman Bergama'da

75 Filiz Gündüz, "Osman Hamdi Bey (1842-1910)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul, 2007, s. 468; Şapolyo, *a.g.e.*, s. 34; Hisar, "Müzelerimizin İlk...", s. 6. Bu tarih Hisar'da 1877 olarak verilmiştir. Ancak bu sergi 1877 değil 1873'te gerçekleşmiştir. 1877'nin yanlışlık sonucu yazıldığı düşünülmektedir. Bkz. Abdülhak Şinasi Hisar, "Müzelerimiz ve Hamdi Bey I", *Ülkü*, Nisan 1934, C. III, nr. 14, s. 112.

76 Hüseyin Karaduman, "Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi", *Belgeler*, C. XXV, Sayı 29, 2004, s. 75, 93.

77 Eyice, "İstanbul Arkeoloji Müzelerinin...", s. 47; Mülayim, *a.g.m.*, s. 176-201; Mumcu, *a.g.m.*, s. 69-70; Halit Çal, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Müzeler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 7, Sayı 14, 2009, s. 315-333; Karaduman, *a.g.m.*, s. 73-74.

78 Tahsin Öz, "Yurdumuzda Müzeler Nasıl Kuruldu. Neler Yapıldı? Neler Yapılması Gerekli?", *VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, II. Cilt, 25-29 Eylül 1970, Ankara, s. 951. Örneğin Haziran 1871'de almış olduğu kazı iznine göre bulunan eserlerin yarısı Müze'ye ait olması belirtilmiş olmasına rağmen Schliemann 1869 tarihli belgeye dayanarak bulunan eserlerin daha fazlasına sahip olmaya ve bunları yurtdışına çıkarmaya çalışmasından dolayı 1874 tarihli Nizamnâme konunun öneminin farkında olduğunu göstermektedir. Bkz. Eldem, "Philipp Anton Dethier'nin...", s. 30.

79 BOA, MF.MKT, 60/9, 25.02.1296 (18 Şubat 1879). İngiltere müzesine bırakılan eserlerden bahsedilen bu belgede Osmanlı Devletinin çıkarlarının yeterince korunmadığı açık bir durumdur. Ancak, 1874'ten önceki örnekler arasında daha vahim olanlar vardı. Austen Henry Layard'ın 1850'li yıllarda Osmanlı topraklarından British Museum'a taşıdığı eski eserler buna bir örnektir. Bkz. Kaya Bayraktar, "Arkeolog, Bankacı, Casus, Sefir: Austen Henry Layard ve Osmanlı Coğrafyası", *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 12, Sayı 1, 2011, s. 282-283.

80 Cezar, *a.g.e.*, s. 329.

81 BOA, MF.MKT, 62/112, 26.05.1296 (18 Mayıs 1879). Bu belgede Aydın vilayetinde yapılan kazılarda iznin bir sene daha uzatılmasından bahsedilmesinden başka kazılarda bulunacak eski eserlerden Müze-i Hümâyün hissesine düşecek kısmın nakit para karşılığında Alman müzesine verilmesinden bahsedilmektedir. Bu tutum sadece Dethier'ye bağlanamayabilir ancak, bu işin onun müdürlüğü döneminde olması kendisinin de sorumluluğunun bir göstergesidir.

82 Eldem, "Philipp Anton Dethier'nin...", s. 29.

1865'te başladığı kazıları 1878'de düzenli hale getirmiş ve Bergama Zeus Sunağının Berlin'e kaçırılmasını sağlamıştır⁸³. Bununla beraber, Heinrich Schliemann ve Luigi Palma di Cesnola'nın Osmanlı topraklarında yaptıkları kazılarda Osmanlı Devleti'nin haklarını yok sayarak bulunan eserler üzerinde hak iddiaları⁸⁴ hatırlanacak olursa ilk Nizamnâme ile kıyaslandığında eksikleri olduğuna dair yorumlara rağmen böyle bir nizamnamenin Osmanlı Devletinde arkeolojik eserlerin korunması konusunda ilerleme olduğu kabul edilebilir. Buradaki eksiklik Nizamnâme'den kaynaklı olmayıp Osmanlı Devleti'nin devletler arasındaki iktidarından kaynaklı olduğu aşikârdır. Dethier'nin uluslararası alandaki girişimleri arasında Truva'da Heinrich Schliemann'ın kazılarına karşı Atina'da görülen davada⁸⁵ Osmanlı iddialarının savunuculuğunu yapmak da olsa da⁸⁶ Osmanlı Devleti'nin Heinrich Schliemann'a karşı açılan davada tazminat karşılığı bu davadan vazgeçmesi⁸⁷, Dethier'nin de davadaki savunuculuğunu sona erdirmiştir.

Bu dönemde Müze'nin iç işleyişiyle ilgili ilginç bir gelişme yaşanmıştır. Maarif Nezaretinden Fransızca öğretmenliği için görevlendirme talebinde bulunan Racaki Efendi adında bir kişinin Nazırlıkta boş kadro olmamasından dolayı öğretmenlik yerine Dethier'nin müdür olduğu dönemde Müze-i Hümayun müdür muavinliği görevine atanması⁸⁸ kayda değer bir örnektir. Görünüşte sadece dil bilmesinden dolayı böyle bir görevlendirmenin yapılmış olduğu ilk akla gelen seçenek olabilir. Ancak Mehmed Es'ad Safvet Paşa'nın daha sonraki nazırlık dönemindeki Müze ve müzecilikle ilgili uygulamalarıyla birlikte değerlendirildiğinde, bunu mevcut olanakları mümkün olduğunca verimli kullanma girişimi olarak değerlendirmek daha anlamlı olacaktır.

Philipp Anton Dethier'nin bu dönemde Temmuz 1874'te *L'Orient Illustré* adlı dergide yayınlanan Kıbrıs heykeli Bacchus ile ilgili eseri "Statue chyprienne colossale de Bacchus primitif (faussement attribue a Hercule ou Silène-Kéraste" başlığını taşımaktadır.

5. Dethier'nin Ahmed Ârifî Paşa'nın Nazırlığı Dönemindeki Faaliyetleri (16 Ocak 1875-12 Haziran 1875)

Ahmed Ârifî Paşa (1830-1895), Dethier'nin birlikte çalıştığı 5. Maarif Nazırı olmuştur. Müze-i Hümayun'un Çinili Köşke taşınması hala bitmemiştir ve bu, dönemin önemli işlerindedir.

Bu dönemde Dethier'nin başarısızlıkları da olmuştur. Örneğin bir müze mektebi⁸⁹ kurma projesini gerçekleştirilememiştir. Bu okul için yılda 90.000 kuruş tahsisat istenmişti. Maarif Nezareti tarafından kabul görmediği için gerçekleşmeyen bu girişime⁹⁰ engel olarak ilk sırada ekonomik gerekçeler gösterilmiştir. Bununla beraber, öğrencilerde aranan niteliklerin ve mezunların istihdam olasılığı bu girişime meyli olumsuz etkilemiş olmalıdır. Başarısızlık olarak değerlendirilebilecek bir başka konu, müzeye ait ayrıntılı ve doğru bir

83 Bayram Bayrakdar, Bülent Kucak, İrmak Karabulut, İzzet Ege, Murat Öcal, "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Bergama Zeus Sunağı'nın Berlin'e Götürülüşü Hakkında Bazı Düşünceler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVII/34, 2017 Bahar, s. 57.

84 Eldem, "Philipp Anton Dethier'nin...", s. 32-33.

85 BOA, MF.MKT, 17/200, 15 Safer 1291 (3 Nisan 1874).

86 BOA, MF.MKT, 17/98, H. 23.01.1291 (12 Mart 1874); BOA, MF.MKT, 18/73, H. 15.03.1291 (2 Mayıs 1874); Öz, a.g.m., s. 952, Eldem, "The Archeology of...", s. 504; Edhem Eldem, "Philipp Anton Dethier'nin Schliemann ve Cesnola ile Mücadelesi (1874)", *Sanat Tarihi Araştırmaları*, Sayı 2, 2013.

87 Eldem, "Philipp Anton Dethier'nin...", s. 26-27; Eyice, "İstanbul Arkeoloji Müzelerinin...", s. 48.

88 BOA, MF.MKT, 21/145, 21 Şevval 1291 (1 Aralık 1874).

89 BOA, İ.DH, 696/48663, 25.12.1291 (2 Şubat 1875); Osman Ergin, *İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye, San'at Müesseseleri-Dolayısıyla-Türk Maarif Tarihi, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, s. 709-712.*

90 Eyice, "İstanbul Arkeoloji Müzelerinin...", s. 48.

Müze-i Hümâyün Müdürü Dr. Philipp Anton Dethier'nin Osmanlı Maarif Nazırları
Dönemindeki (1872-1881) Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

koleksiyon kataloğu oluşturduğunun söylenememesidir⁹¹. Modern anlamda bir katalog hazırlamada başarılı sayılmasa da, koleksiyon çeşitliliğini arttırmaya çalıştığı bilinen Dethier'nin, Yunan tragedya yazarı Euripides'nin lahdini Çinili Köşk'te görmek istediğini belirttiği ifade edilmiş, ancak bu da mümkün olmamıştır⁹².

Arkeoloji eserlerinin taşındığı⁹³ Çinili Köşk'ün Müze-i Hümâyün olarak düzenlenmesi sırasında bina Mart 1875'te teslim edilmesine⁹⁴ rağmen Dethier'nin isteği üzerine binanın kimliğini değiştiren ve tahrip⁹⁵ olarak yorumlanan tadilat 1880'e yani Dethier'nin ölümünden bir yıl önceye kadar sürmüştür.

6. Dethier'nin Ahmed Cevdet Paşa'nın Nazırlığı Dönemindeki Faaliyetleri (12 Haziran 1875-30 Kasım 1875)

Osmanlı Devleti'nin 6 Ekim 1875'te moratoryum ilan ettiği dönemde 2. kez Maarif Nazırı olarak görevde bulunan Ahmed Cevdet Paşa ile bir kez daha çalışmaya başlayan Dethier'nin faaliyetleri de bu gelişmelerden etkilenmiştir. Örneğin Çinili Köşkte yapılan tadilat ile ilgili 1875'te Romanya kökenli mimar Monterano ile bir anlaşma yapılmışken⁹⁶, 1879'da köşkün çatısı ile ilgili işlerin hala bitmemiş olması⁹⁷ ve açılışın ancak 1880'de yapılmış olmasında bu ekonomik sorunların da payı olmalıdır⁹⁸. Tamir masrafları o kadar ağır gelmiş olmalı ki Müze Mektebi açmak için ayrılmış olan bütçenin de bu iş için kullanılması, hatta Müze envanterinde birden fazla olan eski eserlerin ve paraların sadece bu nedenle olmasa da satılması konusu dahi gündeme gelmiştir⁹⁹.

7. Dethier'nin Mehmed Es'ad Safvet Paşa'nın Nazırlığı Dönemindeki Faaliyetleri (30 Kasım 1875-8 Mayıs 1876)

Mehmed Es'ad Safvet Paşa'nın, 3. kez Maarif Nazırı olarak görevlendirildiği dönemde devam eden siyasi ve ekonomik zorluklara rağmen müze ve eski eserler konusunda daha önce de ortaya koymuş olduğu duyarlı yaklaşımı, bu nazırlık döneminde de devam etmiştir. Müzecilikte değerlendirilebilecek yetişmiş elemanların istihdamı buna bir örnektir. Paris'te alçı sanatı eğitimi alıp İstanbul'a dönmüş olan İstadri adında bir kişinin

91 Hisar, "Müzelerimiz ve...", s. 112.

92 Edmond Pottier, Salomon Reinach, "Chronique D'Orient", *Revue Archeologique*, Temmuz-Aralık 1889, no XXI, s. 113.

93 *Salname-i Maarif*, Matbaa-i Amire, 1316 (1898), s. 497'de "Vaktiyle Harbiye Anbarında cem ve hıfz ile bilahare Suphi Paşa merhumun Maarif Nazırlığı zamanında Çinili Köşke nakledilmiş olan asar-ı atıkanın mikdarı gayet mahdud bulunduğusu..." şeklindeki ifadede yanlışlık bulunmaktadır. Abdullatif Suphi Paşa iki kez (Ağustos 1867-Mart 1868 ve Şubat-Nisan 1878) Maarif Nazırlığı yapmıştır. Arkeoloji eserlerinin Çinili Köşke taşınması için Maarif Nezaretinden tahsisinin istenmesi ise Kasım 1873 tarihindedir ve bu, Ahmet Cevdet Paşa'nın üçüncü Maarif Nazırlığı döneminde (Nisan 1873-Nisan 1874). Dolayısıyla Maarif Salnamesi bu konuda bilgiyi yanlış aktarmaktadır. Aynı dönemde Suphi Paşa'nın 28 Kasım 1873'te tekrar Şûrâ-yı Devlet üyeliğine tayin edildiği bilgisi de Salnamedeki bilginin yanlışlığını teyid etmektedir. Bkz. Ali Akyıldız, "Subhi Paşa, Abdülatif (1818-1886)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul, 2009, 450-452; Semavi Eyice, "Çinili Köşk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 339.

94 Cezar, *a.g.e.*, s. 241.

95 Eyice, "İstanbul Arkeoloji Müzelerinin...", s. 48.

96 BOA, İ.MMS, 53/2348, 22 Receb 1292 (24 Ağustos 1875); Hayal MERİÇ UĞRAŞ, *Topkapı Sarayı Çinili Köşk/Sırça Saray: İşlevi, Anlamı ve Tarihsel Gelişimi*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü (basılmamış doktora tezi), (danışman Doç.Dr. Nuran KARA PİLEHVARİAN), İstanbul, 2010, s. 71-74.

97 BOA, ŞD, 208/22, 22 Rebiülevvel 1296 (16 Mart 1879).

98 Osman Hamdi Bey döneminde yapılan ilk işlerden birisinin, bilgisiz olarak eleştirilen bu mimar tarafından yapılan tamiratın yanlışlıklarından kurtulmaya çalışmak olduğu ifade edilir. Bu mimarın üstlendiği tamirat işinde Çinili Köşk'ün çinilerinin üzeri sıvayla kapatılmıştır ve Osman Hamdi Bey döneminde bunların yeniden gün yüzüne çıkması için tekrar masraf yapılmıştır. Bkz. Cezar, *a.g.e.*, s. 256.

99 BOA, MF.MKT., 30/173, 11 Receb 1292 (13 Ağustos 1875).

Müze’de görevlendirilmesi¹⁰⁰ Mehmed Es’ad Safvet Paşa döneminin işi ehline bırakma anlayışının bir yansımasıdır. Mehmed Es’ad Safvet Paşa’nın İmparatorluk sınırları içindeki eski eserlerin toplanması ve korunması konusundaki hassasiyeti bilinmektedir. Valiliklere gönderdiği, bölgelerindeki eski eserlerin Müze-i Hümâyun’a gönderilmelerini sağlamaları ile ilgili yazı¹⁰¹ veya var olan nizamnâmeye ayrıntılı yeni maddeler eklenmesine çalışması da müzeciliğin geliştirilmesi anlayışının ve bu konudaki olumlu değişimin bir göstergesi olarak kabul edilebilir¹⁰².

Osmanlı Devleti’nin iflasının ilanının ardından, hala devam eden müze inşaat masrafları nedeniyle Müze-i Hümâyun koleksiyonunda tür ve sayıca fazla olan bazı parçaların satılması gündeme gelmişken¹⁰³, Dethier’in 1876 yılında Müze-i Hümâyun masraflarını karşılamak üzere, Filip ve İskender dönemine ait 847 adet altın sikkenin Maarif Nezareti tarafından satılığa çıkarılmasına göz yumduğu eleştirisi, Dethier’in Maarif Nezareti ile ilişkilerinin sorunlu olduğu anlamına gelebilir. Maarif Nezaretinin onayıyla yapılabilecek bu işlerin Dethier aleyhinde kullanılması buna örnektir. Aynı yıl (1876) Maarif Nezareti ile arasının açılmış olmasının bir göstergesi de mesleki yetersizliği ve sağlık sorunu ileri sürülerek Dethier’in Müze’de uzman olarak göreve devam etmesinin bile gündeme gelmiş olmasıdır¹⁰⁴.

Bu dönemde Dethier’in sağlık sorunlarının işini yapmasına engel olmaya başladığı şeklinde yorumlanacak ifadeler bulunmaktadır. Örneğin 1876 yılı başlarında Dethier’in 5 aydır süren hastalığı nedeniyle masraflarının artmasından dolayı 1700 kuruş ödenek istediği iddia edilmiştir. Bu nedenle, Meclis-i Kebir-i Maarif üyeleri Artin Efendi ve Aristokli Efendi’nin Eylül 1876 ve sonrasında kısa süreli Müze-i Hümâyun müdürlüğüne vekâlet ettiklerinden bahsedilmiştir¹⁰⁵. Bunun yanı sıra, Dethier’in sağlık sorunlarının mesleği ve işi dışında bilimsel yazılarına da yansıdığını ifade eden eleştiriler bulunmaktadır¹⁰⁶. Ancak, Dethier’in 1873’te yayınlanmış olan eserinin bu dönemde Almanca olarak *Der Bosphor und Constantinopel*, başlığıyla ikinci baskısının yayınlanması da eleştirilerin tam olarak doğru kabul edilmemesinin gerektiğini düşündürmektedir.

8. Dethier’in Ahmed Kemal Paşa’nın Nazırlığı Dönemindeki Faaliyetleri (8 Mayıs 1876-17 Mayıs 1876)

Maarif Nazırı Ahmed Kemal Paşa’nın 5. kez geldiği bu görevde ancak 9 gün kadar kalmasından dolayı Dethier’in faaliyetleri için değerlendirme yapacak bir gelişme kayda geçmemiştir. Sultan Abdülaziz’in iktidarının son ve zorlu günlerine denk gelmiş olması da bu durumu etkilemiştir.

9. Dethier’in Ahmed Cevdet Paşa’nın Nazırlığı Dönemindeki Faaliyetleri (17 Mayıs 1876-17 Ekim 1876)

Ahmed Cevdet Paşa’nın 3. kez nazır olduğu bu dönemde önce kısa süreli Sultan V. Murad ve ardından Sultan II. Abdülhamid’in saltanatı başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı

100 BOA, MF.MKT., 34/42, 16 Safer 1293 (13 Mart 1876).

101 Hisar, “Müzelerimizin İlk...”, s. 26.

102 BOA, MF.MKT, 34/48, 22.02.1293 (19 Mart 1876); Ogan, a.g.m., s. 9.

103 BOA, MF.MKT, 33/9, 16.12.1292 (13 Ocak 1876); BOA, MF.MKT, 34/6, 19.01.1293 (15 Şubat 1876).

104 Müze-i Hümâyun dahiliye müdürü Kadri Bey’in 1300 kuruş maaşla Dahiliye memuru olarak Müze idaresini üstlenmesi durumundan bahseden kaynaklar bulunmaktadır. Ancak Cezar ilgili eserinde bu durumun muallakta kaldığını belirtmektedir. Bkz. Eyice, “İstanbul Arkeoloji Müzelerinin...”, s. 48; Ogan, a.g.m., s. 11; Cezar, a.g.e., s. 252.

105 Cezar, a.g.e., s. 251-252.

106 Eldem, “Early Ottoman...”, s. 44.

Müze-i Hümâyün Müdürü Dr. Philipp Anton Dethier'nin Osmanlı Maarif Nazırları
Dönemindeki (1872-1881) Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

Devletinde müzeciliğin kurumsallaşmasında bir adım daha atılmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devletinde müzecilik ile ilgili mevzuatın geliştirilmesine çalışıldığı görülmektedir. Müzede eski eserlerin sergilenmesi ve diğer işler ile ilgili ayrıntılar için 1876-1877 yıllarında İngiltere, Mısır, Macaristan müzelerinin çalışmaları ve nizamnâmeleri incelenmiştir¹⁰⁷. Müzecilik konusunda 1874 Nizamnâmesi, 1884'e kadar köklü değişikliğe uğramadan yürürlükte kalmıştır. İncelenen bu nizamnâmeler ise daha ziyade eserlerin müzede sergilenmesi vb konularda işleyişi kolaylaştıracak ayrıntıları etkilemiştir. Zira Meclis-i Kebir-i Maarif bu nizamnâmenin yayınlanmasından 1 yıl kadar sonra 1874 Nizamnâmesinin eleştirilen eksiklerini ortadan kaldırmak için 4 maddelik bir çalışma yapmış fakat bunlar ağırlıklı olarak eski eserlerin toprak üstüne çıkarılması ve özellikle yurt dışına kaçırılmasını engellemek amacıyla taşısız da yürürlüğe girmemiştir¹⁰⁸.

10. Dethier'nin Yusuf Ziyâ Paşa'nın Nazırlığı Dönemindeki Faaliyetleri (17 Ekim 1876-1 Şubat 1877)

I. Meşrutiyet'in ilanına denk gelen bu dönemde Yusuf Ziyâ Paşa'nın (1826-1880) Maarif Nazırlığı yaklaşık 3 ay sürmüştür. Bu kısa sürede Dethier'nin Müze Mektebi açılması konusunda hala çalışmakta olduğu görülmektedir. Mektebin açılışı ile ilgili masrafların Müze tahsisatından ödenmesi ile ilgili evrakın kaybolmuş olduğu ve bu nedenle bir nüshasının yeniden hazırlanarak gönderilmesi istenmiştir¹⁰⁹.

11. Dethier'nin Mehmed Tâhir Münif Efendi'nin Nazırlığı Dönemindeki Faaliyetleri (1 Şubat 1877-9 Kasım 1877)

Mehmed Tâhir Münif Efendi'nin (1830-1910) Maarif Nazırlığı dönemi yaklaşık 9 ay sürmüştür. Müzecilikle ilgili gelişmelerin kurumsallaşması, yani kişilere bağlı kalmasının önüne geçme girişimi olarak değerlendirilebilecek bir başka gelişme daha bu dönemde yaşanmıştır. Çinili Köşke taşınan eserler ile ilgili kararları alan geçici komisyonun kararlarının yürürlüğe girmesi için Nisan 1877'de daimi bir cemiyet kurulması kararı alınmıştır¹¹⁰. Bu kararın alınması ile ilgili toplantıya Meclis-i Ticaret azası Kırkor Efendi'nin de katıldığı kayıtlara geçmiştir¹¹¹.

12. Dethier'nin Ahmed Kemal Paşa'nın Nazırlığı Dönemindeki Faaliyetleri (9 Kasım 1877-11 Ocak 1878)

Ahmed Kemal Paşa'nın 6. kere görevlendirildiği ve yaklaşık 2 ay sürmüş olan bu Maarif Nazırlığı döneminde Dethier'nin müdürlük görevini ilgilendiren sıra dışı bir gelişme yaşanmamıştır.

13. Dethier'nin Ahmed Vefik Paşa'nın Nazırlığı Dönemindeki Faaliyetleri (11 Ocak 1878-4 Şubat 1878)

Ahmed Vefik Paşa'nın 2. kere görevlendirildiği Maarif Nazırlığı dönemi sadece 24 gün sürmüştür. Bu dönemde Dethier'nin Euripide'nin lahti ile ilgili olarak "Sarcophage
107 BOA, HR, SFR 3., 233/31, 10.06.1876; BOA, HR, SFR 3., 233/56, 29.09.1876; BOA, MF.MKT, 49/156, 07.06.1294 (19 Haziran 1877); BOA, HR.İD., 1443/27, 14.06.1294 (26 Haziran 1877) (ancak katalogta bu tarih M.14.02.1869 olarak yanlış yazılmıştır).

108 Hüseyin Türkseven, *Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Politikası ve Müze-i Hümâyün'un Kuruluşu*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (basılmamış Yüksek Lisans tezi) (danışman Yrd.Doç.Dr. Ali SÖNMEZ), Çanakkale, 2010, s. 64.

109 BOA, MF.MKT., 45/45, 22 Zilkade 1293 (9 Aralık 1876).

110 BOA, MF.MKT., 47/126, 09.04.1294 (23 Nisan 1877).

111 BOA, MF.MKT., 47/122, 07 Rebiülahir 1294 (21 Nisan 1877).

d'Euripide probablement le cénotaphium de ce poète tragique érigé non loin du Théseion d'Athènes" başlıklı çalışması *Études archéologiques*'de (s.1-9) yayınlanmıştır.

14. Dethier'nin Abdülatif Subhî Paşa'nın Nazırlığı Dönemindeki Faaliyetleri (4 Şubat 1878-18 Nisan 1878)

Abdülatif Subhî Paşa'nın (1818-1886) 2. kere görevlendirildiği Maarif Nazırlığı dönemi için "zamân-ı nezâretinde şâyân-ı kayd bir şeye tesadüf edilememiştir"¹¹² ifadesi dolaylı olarak Dethier'nin icraatı için de geçerli olmuştur. Bu Nazır ile mesaisi yaklaşık 2,5 ay sürmüştür. Kanun-i Esasî'nin padişaha tanıdığı yetkiyle 13 Şubat 1878 tarihinde iç ve dış nedenlere dayanılarak Meclis-i Mebusan'ın süresiz tatil edilmiş olduğu düşünülürse bu dönemde müze ve müzecilikle ilgili kayda değer bir gelişmenin olmaması da doğal karşılanacaktır.

15. Dethier'nin Mehmed Tâhir Münif Efendi'nin Nazırlığı Dönemindeki Faaliyetleri (18 Nisan 1878-12 Kasım 1880)

Mehmed Tâhir Münif Efendi'nin 2. kere görevlendirildiği ve 30 ay 24 gün kadar süren Maarif Nazırlığı, konumuz olan 1872-1881 döneminin en uzun süreli Maarif Nazırı olması dışında Dethier'nin müze müdürü olarak son faaliyetlerini gerçekleştirdiği dönemdir denilebilir. Zira Dethier'nin sağlık durumu bundan sonra giderek kötüleşmiştir.

Osmanlı Devletinde müzecilik alanında kuruluşundan beri müdürlerinin yabancı olması Osmanlıların müze konusuyla ilgilenmediği anlamına gelmemektedir. Örneğin Mehmed Tâhir Münif Efendi'nin bu nazırlık döneminde, 3 Aralık 1878-Kasım 1879 tarihleri arasında Adliye Nazırı olan (Küçük) Mehmed Said Paşa (1838-1914), Padişahın iradesiyle ilkinin daha Adliye Nazırı olmadan önce Şubat 1878'de hazırladığı¹¹³ ve eğitim konusunu da içeren layihada müzelerin açılması gerekliliğinden bahsetmiştir¹¹⁴.

Mehmed Tâhir Münif Efendi'nin bir önceki Maarif Nazırlığı zamanında Nisan 1877'de alınmış olan karar uyarınca¹¹⁵ Çinili Köşke taşınan eserler ile ilgili kararları alan geçici komisyonun kararlarının yürürlüğe girmesi için 3 Haziran 1878'de İstanbul Âsar-ı Atika Müzesi'ne bağlı olarak 8 üyeli bir kurul oluşturulmuştur. Bu müze komisyonu üyeleri şu şekilde belirlenmiştir: 1. Müze Müdürü Dr. Dethier, 2. Müze Muhafızı Köçeoğlu Kirkor Efendi, 3. Meskukat Memuru Sebilyan Efendi, 4. Altıncı Daire Belediye Reisi (Osman) Hamdi Beyefendi, 5. Şûra-yı Devlet Üyesi Kara Todori Efendi, 6. Maarif Meclisi Üyesi Mustafa Efendi, 7. Rasadhâne Memuru Mosali, 8. Nafia Meclisi Başkâtibi Delaunay¹¹⁶.

Âsar-ı Atika Müzesi'ne dönüştürülen ve tadilat sonrasında Harbiye Nezareti'nin bando ve mızıkacı takımının bulunduğu Müze-i Hümayun¹¹⁷'un 16 Ağustos 1880'de açılış töreninde Maarif Nazırı Münif Paşa dışında Müze Müdürü Dethier ve Osmanlı Devleti'nde eğitim

112 Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nâfi, *a.g.e.*, s. 163.

113 Zekeriya Kurşun, *Küçük Mehmed Said Paşa (Siyasî Hayatı, İcraatı ve Fikirleri) 1838-1914*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi anabilim Dalı, (basılmamış doktora tezi) (danışman Prof.Dr. Cevdet Küçük), İstanbul, 1991, s. 27-28.

114 Zeki Çevik, "II. Abdülhamid Dönemi Bir Bürokrat Portresi: Sadrazam (Küçük) Mehmed Said Paşa ve Reformları", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish and Turkic*, Cild 4, Sayı 8, Güz 2009, s. 856.

115 BOA, MF.MKT, 47/126, 09.04.1294 (23 Nisan 1877).

116 Öz, *a.g.m.*, s. 952; Mustafa Cezar, *a.g.e.*, s. 251; Shaw, *a.g.e.*, s. 116.

117 BOA, MF.MKT, 65/122, 08.09.1297 (14 Ağustos 1880).

Müze-i Hümâyün Müdürü Dr. Philipp Anton Dethier'nin Osmanlı Maarif Nazırları
Dönemindeki (1872-1881) Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

ile ilgili farklı kademelerde görev almış olan zamanın Mekâtib-i Âliye Müdürü Aristokli Efendi¹¹⁸ tarafından birer konuşma yapılmıştır¹¹⁹.

16. Dethier'nin Mehmed Kâmil Paşa'nın Nazırlığı Dönemindeki Faaliyetleri (12 Kasım 1880-6 Aralık 1881)

Mehmed Kâmil Paşa'nın (1832-1913) Maarif Nazırlığı döneminde Dethier'nin sağlık sorunları iyice artmıştır. Dethier'nin bu nazır ile ancak 4 ay kadar süren mesaisi 3 Mart 1881'de vefatı ile son bulmuştur. Dethier, Feriköy Katolik Mezarlığına defnedilmiştir¹²⁰.

Dethier'nin 1881'de ölümünden sonra *Études archéologiques* adlı dergide yayınlanmış olan "Un fragment de sarcophage sculpté du Musée ottoman", "Fragment bas-relief, mort de Pyrrhus-Néoptolème du Musée Ottoman (à tort expliqué comme mort d'Alcibiade ou comme Ajax furieux)" ve "Hercule cornu, colosse antiquissime chyprien au Musée Ottoman" başlıklarını taşıyan üç eseri de Müze-i Hümâyün'daki eserler ile ilgili olmuştur.

D. SONUÇ

Philipp Anton Dethier hakkında yazılarıyla katkı koyanların çoğunluğunun üzerinde durduğu, onun Müze-i Hümâyün müdürlüğü dönemine ait genel değerlendirmeler, Osman Hamdi Bey ile kıyaslanarak ele alındığı yorumlar veya arkeoloji alanındaki katkıları ile ilgili olmuştur. Halbuki, Müze-i Hümâyün bir Osmanlı idari birimdir ve gerek Müze-i Hümâyün gerek müdürünün faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin işleyişinden bağımsız değerlendirilemez. Bu nedenle, Philipp Anton Dethier'nin 1872-1881 yılları arasında müdür olarak çalıştığı Müze-i Hümâyün'un bağlı olduğu Maarif Nazırları ve faaliyetleri önemlidir.

1872-1881 yılları arasında 1 müze müdürüne karşılık 15 sadrazam arasında 20, 9 Maarif Nazırı arasında ise 16 kez görev değişikliği olduğuna göre müdürlük konusundaki istikrarda Dethier'nin olumlu işler yapmış olması ve bunu yetkililere kabul ettirmiş olması da gerekir. Bununla beraber bu süreçte almak istediği kararların desteklenip desteklenmemesi veya görevine devam edip etmemesi konusunda da devlet yöneticileriyle kimi zaman sorunları da olmuştur. Bu dönemde en uzun süre Maarif Nazırlığı yapan ilk iki kişi 30 ay 24 gün ile Mehmed Tâhir Münif Efendi (18 Nisan 1878-12 Kasım 1880) ve 11 ay 10 gün süre ile Ahmed Cevdet Paşa (24 Nisan 1873-5 Nisan 1874)'dir. En kısa süreli iki kişi ise 9 gün ile Ahmed Kemal Paşa (8 Mayıs 1876-17 Mayıs 1876) ve 24 gün ile Ahmed Vefik Paşa (11 Ocak 1878-4 Şubat 1878)'dir. Osmanlı Devletinin siyasi istikrarı ile doğru orantılı kabul edilebilecek Maarif Nazırlarının görev sürelerinin uzunluğu-kısalığı, Dethier'nin Müze-i Hümâyün müdürlüğü dönemindeki çalışmalarındaki başarı ve başarısızlıkları da etkilemiştir.

Tarih bilimini "geçmiş yaratıcı ve coşkulu bir şekilde gözlemek" olarak değerlendiren Philipp Anton Dethier'nin müdürlüğü döneminde Müze-i Hümâyündaki gelişmeler, Maarif Nezaret'i'nin kayıtlarına yansıdığı kadarıyla, Müze'nin kuruluşunda ifade edilen 'halk eğitiminin de bir parçası olma' anlayışından uzak kalmıştır. Müzenin eğitim veya halk

118 Uğur Ünal, *Meclis-i Kebir-i Maârif 1869-1922*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 2008, s. 71-72.

119 Sevim Kazancı, *19. Yüzyıl Osmanlı Müzeciliği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, (basılmamış yüksek lisans tezi) (danışman Prof.Dr. Selçuk Mülayim), İstanbul, 1998, s. 53.

120 Feriköy Katolik mezarlığında Carre St. Laurent'de olduğu ifade edilmektedir. Mezar taşının üzerinde kendisi dışında Oscar Dethier (1854-1929), Marie Dethier Nee Mill (1866-1943) ve Charles Dethier (1845-1932) isimleri bulunmaktadır. Ayrıca sevgili eşimiz ve babamız ifadesi bulunmaktadır (unser geliebter gatte und vater). Bkz. Eyce, "İstanbul Arkeoloji Müzelerinin...", s. 49.

eğitimi ile ilgisini gösteren kayıt sayısı ise sadece iki konuyu kapsamaktadır. Bunlardan ilki bir müze mektebi kurulması konusundadır. Bu, dönemin ekonomik zorlukları ve siyasi iradenin buna yeterince destek verememesinden dolayı niyet ve girişim aşamasında kalmıştır. İkincisi ise Dethier'nin müdürlüğünün ilk zamanlarında ele alınmış olan müze giriş ücretleri konusundadır.

Osmanlı Devleti adına 1873'te Viyana'da toplanan Dünya Sergisi'ne katılmış olan Dethier'nin Çinili Köşk'ün müze binası olmasına yönelik çalışmalarda katkısı olmuştur. Eski eserlerin toplanmasında, sayılarının ve çeşitlerinin artmasında arkeolojik kazılar dışında eser değişimi veya satın alma yoluna başvuran Dethier'nin Heinrich Schliemann ile ilgili uluslararası davada görevlendirilmesi veya Luigi Palma di Cesnola'nın Kıbrıs'tan kaçırmaya çalıştığı eski eserlere engel olma çabaları önemlidir. Berlin'de Friedrich Wilhelm Üniversitesi Felsefe fakültesinde eğitim almış olan Dethier'nin arkeoloji alanındaki yayınları Müze-i Hümayun müdürlüğü sonrasında da devam etmiştir. Mehmed Es'ad Safvet Paşa'nın Maarif Nazırlığı döneminde, 7 Nisan 1874 tarihli Âsar-ı Atika Nizamnâmesi Dethier'nin müze müdürlüğünün daha ilk dönemlerinde yayınlanmıştır. Ancak bu nizamnâme veya diğer çalışmalarına rağmen Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik zorlukların da etkisiyle eski eserlerin yurtdışına kaçırılması önlenememiştir. Müze mektebi açılması çabası da istediği gibi sonuçlanmayan Dethier'nin zaman zaman Maarif Nazırlığı ile ilişkilerinin iyi olmadığını gösteren gelişmeler de görülmüştür. Sağlık sorunları gerekçe gösterilerek veya mesleki yetersizliği öne sürülerek müdürlük görevinden alınmak istediği zamanlar da olmuştur. Tüm bunlarla beraber, toptancı bir değerlendirmeye Dethier'nin 1872-1881 yılları arasındaki işlerini iyi veya kötü diye nitelendirmekten ziyade, çalışmalarını yaşadığı dönemde Osmanlı'da arkeoloji ve müzeciliğe katkısı açısından kayda değer işler yapmış olmasından dolayı daha ziyade olumlu değerlendirmek doğru olacaktır. Osmanlı Devleti'nde müze ve müzecilik ile ilgili konularda kurumsallaşmaya önem veren Dethier Osmanlı Devletinde Müze-i Hümayun'da görevlendirilmiş son yabancı müdür olarak Osman Hamdi Bey'den önce aşılmış adımların atılmasında görev almış bir kişidir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri)

BOA, İ.DH, 652/45323, 04.04.1289 (11 Haziran 1872)

BOA, MF.MKT, 4/27, 22.06.1289 (27 Ağustos 1872)

BOA, İ.DH, 657/45739, 07.08.1289 (10 Ekim 1872)

BOA, A.}MKT.MHM, 471/11, H. 05.11.1290 (18 Aralık 1873)

BOA, MF.MKT, 17/98, H. 23.01.1291 (12 Mart 1874)

BOA, MF.MKT, 17/200, 15 Safer 1291 (3 Nisan 1874).

BOA, MF.MKT, 18/73, H. 15.03.1291 (2 Mayıs 1874)

BOA, MF.MKT, 19/81, H. 10.07.1291 (23 Ağustos 1874)

BOA, İ.DH, 696/48663, 25.12.1291 (2 Şubat 1875)

BOA, İ.MMS, 53/2348, 22 Receb 1292 (24 Ağustos 1875)

BOA, MF.MKT, 33/9, 16.12.1292 (13 Ocak 1876)

BOA, MF.MKT, 34/6, 19.01.1293 (15 Şubat 1876)

BOA, MF.MKT, 34/48, 22.02.1293 (19 Mart 1876)

BOA, HR, SFR 3., 233/31, 10.06.1876

BOA, HR, SFR 3., 233/56, 29.09.1876

- BOA, MF.MKT, 47/126, 09.04.1294 (23 Nisan 1877)
BOA, MF.MKT, 49/156, 07.06.1294 (19 Haziran 1877)
BOA, HR.İD., 1443/27, 14.02.1869. 26 Haziran 1877
BOA, MF.MKT, 60/9, 25.02.1296 (18 Şubat 1879)
BOA, MF.MKT, 62/112, 26.05.1296 (18 Mayıs 1879)
BOA, MF.MKT, 65/122, 08.09.1297 (14 Ağustos 1880)

Araştırma Eserler

- AGSTNER Rudolf, Elmar SAMSİNGER, (2018), "Am hl. Dreifaltigkeitstag wurde die Schule feierlich eröffnet" Die österreichisch (-ungarische) Nationalschule in Konstantinopel 1850-1918", Österreich in İstanbul III, K. (u.) K. Präsens im Osmanischen Reich, (der. Elmar Samsinger), LIT Verlag Münster, Viyana, 2018, s. 361-399.
- AKÜN, Ömer Faruk, (1989), "Ahmed Vefik Paşa" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, 1989, s. 143-157.
- AKYILDIZ, Ali, (2009), "Subhi Paşa, Abdülatif (1818-1886)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul, 2009, 450-452.
- BAYRAKDAR, Bayram, Bülent KUCAK, Irmak KARABULUT, İzzet EGE, Murat ÖCAL, (2017), "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Bergama Zeus Sunağı'nın Berlin'e Götürülüşü Hakkında Bazı Düşünceler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVII/34, 2017 Bahar, s. 43-67.
- BAYRAKTAR, Kaya, (2011), "Arkeolog, Bankacı, Casus, Sefir: Austen Henry Layard ve Osmanlı Coğrafyası", *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 12, Sayı 1, 2011, s. 281-302.
- BÜYÜKKARCI, Süleyman, (2000), "Türkiye'deki Avusturya Okullarında Eğitim", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, 2000, s. 73-155.
- CEZAR, Mustafa, (1995), *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, C.1, (2. Baskı), Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Sanat ve Sağlık Vakfı yayınları, İstanbul, 1995.
- CHUVIN, Pierre, (2007), "Les Reinach et l'Empire ottoman", *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 151. Yıl, Sayı 2, 2007, s. 1091-1103.
- ÇAL, Halit, (2009), "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Müzeler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 7, Sayı 14, 2009, s. 315-333.
- ÇEVİK, Zeki, (2009), "II. Abdülhamid Dönemi Bir Bürokrat Portresi: Sadrazam (Küçük) Mehmed Said Paşa ve Reformları", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish and Turkic*, Cilt 4, Sayı 8, Güz 2009, s. 838-865.
- DETHIER, Philipp Anton, (1993), *Boğaziçi ve İstanbul (19. Yüzyıl Sonu)*, (çeviren Ümit Öztürk), Eren yayıncılık, İstanbul, 1993.
- , (1867), *Nouvelles Decouvertes Archeologiques Faites A Constantinople*, İstanbul, Imprimerie Centrale, 1867.
- DUMONT, Albert, (1868), "Le Musee Sainte-Irene A Constantinople Antiquites Grecques, Greco-Romaines et Byzantines", *Revue Archéologique*, Nouvelle Série, Cilt. 18 (Temmuz-Aralık 1868), s. 237-263.
- ELDEM, Edhem, (2017), "Early Ottoman Archaeology: Rediscovering The Finds of Ascalon (Ashkelon), 1847", *BASOR (Bulletin of American Schools of Oriental Research)*, Sayı 378, 2017, s. 25-53.

- , (1874), "Philipp Anton Dethier'nin Schliemann ve Cesnola ile Mücadelesi (1874)", *Sanat Tarihi Araştırmaları*, Sayı 2, 2013, s. 25-38.
- , (2013), "The Archeology of a Photograph Philipp Anton Dethier And His Group of Greek Art", *Jahrbuch Des Deutschen Archaologischen Instituts*, 127/2013, s. 499-530.
- ERDOĞDU, Teyfur, (1996), "Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı I", *Prof. Dr. Oral Sander'e Armağan*, 51/1-4, 1996, s. 183-247.
- ERGİN, Osman, (1977), İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye, San'at Müesseseleri-Dolayısıyla-Türk Maarif Tarihi, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.
- EYİCE, Semavi, (1985), "Arkeoloji Müzesi ve Kuruluşu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarih Ansiklopedisi*, İletişim yayınları, İstanbul, 1985, s. 1596-1603.
- , (1993), "Çinili Köşk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 337-341.
- , (1960), "İstanbul Arkeoloji Müzelerinin İlk Müdürlerinden Dr. Ph.-Anton Dethier Hakkında Notlar", İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı No 9, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yayınları: XXII, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1960, s.45-52.
- GOOLD, Edward, (1871), *Catalogue explicatif, historique et scientifique d'un certain nombre d'objets contenus dans le Musée Impérial du Constantinople fonde en 1869 sous le grand vezirat de Son Altesse A'ali pacha*, Constantinople, Imprimerie A. Zellich, 1871, s. III.
- GÖĞÜŞ, Ceren, (2007), *19. Yüzyıl Avusturya Gazeteleri Işığında Osmanlı İmparatorluğunun 1873 Viyana Dünya Sergisine Katılımı*, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (basılmamış Yüksek Lisans tezi), (danışman Yrd.Doç.Dr. Zeynep Kuban), İstanbul, Ocak 2007.
- GÜNDÜZ, Filiz, (2007), "Osman Hamdi Bey (1842-1910)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, 2007, s. 468-469.
- HITZEL, Frederic, (2010), "Osman Hamdi Bey et Les Debuts L'archéologie Ottomane", *Turcica*, 42, 2010, s. 167-190.
- HİSAR, Abdülhak Şinasi, (1934), "Müzelerimiz ve Hamdi Bey I", *Ülkü*, Nisan 1934, C. III, nr. 14, s. 111-115.
- , (2010), "Müzelerimizin İlk Zamanları", *Türk Müzeciliği*, (yayına hazırlayan Necmettin Turinay), Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 2010.
- KANGLER, Franz, (2010), ""In der Schule Knaben und Madchen die österreichische Volkshymne". Zur Geschichte des österreichischen St. Georgs-Kollegs in Konstantinopel/İstanbul", *Österreich In Istanbul*, LIT Verlag Münster, Viyana, 2010, s. 175-201.
- KARAER, Nihat, (2003), *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati ile Osmanlı ve Batı Kamuoyundaki Yankıları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Anabilim Dalı, (yayınlanmamış doktora tezi) (danışman Prof. Dr. Yücel Özkaya), Ankara, 2003.
- KARADUMAN, Hüseyin, (2004), "Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi", *Belgeler*, C. XXV, Sayı 29, 2004, s. 73-92.
- KAZANCI, Sevim, (1998), *19. Yüzyıl Osmanlı Müzeciliği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, (basılmamış yüksek lisans tezi) (danışman Prof.Dr. Selçuk Mülâyim), İstanbul, 1998.

Müze-i Hümâyün Müdürü Dr. Philipp Anton Dethier'nin Osmanlı Maarif Nazırları
Dönemindeki (1872-1881) Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

- KAZANCIGİL, Aykut, (1995), *Türkiye'de Bilim ve Teknoloji (1789-1922)*, Yeni Şafak, İstanbul, 1995.
- KUNERALP, Sinan, (1999), *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*, İSİS, İstanbul, 1999.
- KURŞUN, Zekeriya, (1991), *Küçük Mehmed Said Paşa (Siyasî Hayatı, İcraatı ve Fikirleri) 1838-1914*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi anabilim Dalı, (basılmamış doktora tezi) (danışman Prof.Dr. Cevdet Küçük), İstanbul, 1991.
- La Turquie L'Exposition Universelle De 1867*, Librairie Hachette, Paris, 1867.
- LAMARTINE, Alphonse Marie Louise Prat de, *Voyage en Orient*, Louis Hauman Et Comp, Brüksel, 1835.
- Leipziger Repertorium der deutschen und ausländischen Literatur*, 2. Yıl, Sayı 34, 23 Ağustos 1844, s. 325-336.
- Leipziger Repertorium der deutschen und ausländischen Literatur*, (derleyen Dr. E.G. Gersdorf), F.A. Brockhaus, Leipzig, 1844.
- MADRAN, Burçak, (2000), "19. Yüzyılda Evrensel Sergiler", *Yapı Mimarlık Tasarım Kültür Sanat Dergisi*, no 225, Ağustos 2000.
- Mahmud Cevat İbnü'ş Şeyh Nâfi, (2001), *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı-XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi-*, (Hazırlayan Taceddin Kayaoğlu), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.
- MERİÇ UĞRAŞ, (2010), Hayal, *Topkapı Sarayı Çinili Köşk/Sırça Saray: İşlevi, Anlamı ve Tarihsel Gelişimi*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü (basılmamış doktora tezi), (danışman Doç.Dr. Nuran Kara Pilehvarian), İstanbul, 2010.
- MUMCU, Ahmet, (1969), "Eski Eserler Hukuku ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XXVI, S. 3-4, ayrı basım, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s. 45-78.
- MÜLAYİM, Selçuk, (2009), "Kronolojik Notlarıyla 19. Yüzyıl Müzeciliği" *Osmanlı Araştırmaları XXXIV, Prof.Dr. Muammer Kemal Özergin Hatıra Sayısı II*, İstanbul, 2009, s. 176-201,
- OGAN, Aziz, (1947), "Türk Müzeciliğinin Yüzüncü Yıldönümü", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu*, No 62, Mart 1947, s. 8-19.
- ORTAYLI, İlber, (1990), "Arkeolojimiz Osman Hamdi İle Uluslararası Kimlik Kazandı", *Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi*, Sayı 119, Ekim 1990, s. 22-24.
- ÖZ, Tahsin, (1970), "Yurdumuzda Müzeler Nasıl Kuruldu. Neler Yapıldı? Neler Yapılması Gerekli?", *VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, II. Cilt, 25-29 Eylül 1970, Ankara, s. 951-960.
- "Personal Nachrichten", *Zeitschrift Museologie und Antiquitätenkunde sowie für verwandte Wissenschaften*, 1881, Mart sonu, No 6, s. 48.
- POTTIER Edmond, Salomon REINACH, (1889), "Chronique D'Orient", *Revue Archeologique*, Temmuz-Aralık 1889, no XXI, s. 81-143.
- Salname-i Maarif*, Matbaa-i Amire, 1316 (1898).
- SHAW, Wendy M.K., (2004), *Osmanlı Müzeciliği, Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*, (çeviren Esin Soğancılar), İletişim, İstanbul, 2004.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, (1936), *Müzeler Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1936.

TÜRKSEVEN, Hüseyin, (2010), *Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Politikası ve Müze-i Hümayun'un Kuruluşu*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (basılmamış Yüksek Lisans tezi) (danışman Yrd.Doç.Dr. Ali Sönmez), Çanakkale, 2010.

ÜLMAN, Yeşim Işıl, (2017), *Galatasaray Tıbbiyesi Türkiye'de Modernleşmenin Başlangıcı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul, 2017.

ÜNAL, Uğur, (2008), *Meclis-i Kebir-i Maârif 1869-1922*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 2008.

EKLER

Ek 1: 1872-1881 döneminde sadrazamlar ve görev süreleri.

Sadrazam	Tarih Aralığı	Ay
1. Ahmed Şefik Midhat Paşa	31 Temmuz 1872-19 Ekim 1872	3 ay
2. Mütercim Mehmed Rüşdi Paşa	19 Ekim 1872-15 Şubat 1873	4 ay
3. Sakızlı Ahmed Esad Paşa	15 Şubat 1873-15.4.1873	2 ay
4. Şirvanizâde Mehmed Rüşdi Paşa	15 Nisan 1873-13 Şubat 1874	10 ay
5. Hüseyin Avni Paşa	15 Şubat 1874-25 Nisan 1875	14 ay
6. Sakızlı Ahmed Esad Paşa	26 Nisan 1875-25 Ağustos 1875	4 ay
7. Mahmud Nedim Paşa	26 Ağustos 1875-11 Mayıs 1876	9 ay
8. Mütercim Mehmed Rüşdi Paşa	12 Mayıs 1876-19 Aralık 1876	7 ay
9. Ahmed Şefik Midhat Paşa	19 Aralık 1876-5 Şubat 1877	2 ay
10. İbrahim Edhem Paşa	5 Şubat 1877-11 Ocak 1878	11 ay
11. Ahmed Hamdi Paşa	11 Ocak 1878-4 Şubat 1878	1 ay
12. Ahmed Vefik Paşa	4 Şubat 1878-18 Nisan 1878	2 ay
13. Mehmed Sadık Paşa	18 Nisan 1878-28 Mayıs 1878	1 ay
14. Mütercim Mehmed Rüşdi Paşa	28 Mayıs 1878-4 Haziran 1878	1 ay
15. Mehmed Es'ad Safvet Paşa	4 Haziran 1878-4. Aralık 1878	6 ay
16. Tunuslu Hayreddin Paşa	4 Aralık 1878-29 Temmuz 1879	7 ay
17. Ahmed Arif Paşa	29 Temmuz 1879-18 Ekim 1879	3 ay
18. Mehmed Said Paşa	18 Ekim 1879-9.6.1880	8 ay
19. Cenânizâde Mehmed Kadri Paşa	12 Eylül 1880-2 Mayıs 1882	20 ay

Ek 2: 1872-1881 döneminde Maarif Nazırları görev süreleri.

Nazır	Tarih Aralığı	Ay	Gün
1. Ahmed Vefik Efendi	15 Haziran 1872-5 Aralık 1872	5	20
2. Ahmed Kemal Paşa	5 Aralık 1872-24 Nisan 1873	4	19
3. Ahmed Cevdet Paşa	24 Nisan 1873 -5 Nisan 1874	11	10
4. Mehmed Es'ad Safvet Paşa	5 Nisan 1874-16 Ocak 1875	9	11
5. Ahmed Ârifî Paşa	16 Ocak 1875-12 Haziran 1875	4	26
6. Ahmed Cevdet Paşa	12 Haziran 1875-30 Kasım 1875	5	18
7. Mehmed Es'ad Safvet Paşa	30 Kasım 1875-8 Mayıs 1876	5	8
8. Ahmed Kemal Paşa	8 Mayıs 1876-17 Mayıs 1876	-	9
9. Ahmed Cevdet Paşa	17 Mayıs 1876-17 Ekim 1876	5	-
10. Yusuf Ziyâ Paşa	17 Ekim 1876 -1 Şubat 1877	3	13
11. Mehmed Tâhir Münif Efendi	1 Şubat 1877-9 Kasım 1877	9	8
12. Ahmed Kemal Paşa	9 Kasım 1877-11 Ocak 1878	1	28
13. Ahmed Vefik Paşa	11 Ocak 1878-4 Şubat 1878	-	24
14. Abdüllatif Subhî Paşa	4 Şubat 1878-18 Nisan 1878	2	14
15. Mehmed Tâhir Münif Efendi	18 Nisan 1878 -12 Kasım 1880	30	24
16. Mehmed Kâmil Paşa	12 Kasım 1880-6 Aralık 1881	12	24

Ek 3: Dethier'nin eserlerine ilişkin bibliyografya denemesi:

Philipp Anton Dethier, *Historisch-Chronologische Gallerie, oder Portrait-Sammlung der berühmtesten Männer aller Zeiten und Völker...*, Sturm, Köln, 1832.

-----, *Galerie Historique-Chronologique, ou Collection des portraits des hommes célèbres de tous les siècles et de tous les peuples...*, Chatellain, Levrault, Renouart, Paris, 1833.

-----, *Ueber das grabmal des königs Rudolf von Schwaben zu Merseburg*, 1834.

-----, *Gemölde der alten Welt*, Leipzig, 1836.

-----, *Weltgeschichte in ausführlichen Biographien*, 1839.

-----, *Polyandron ou myriandron*, Dazu Varia.

-----, *Commentationis historicae vindiciarum quatuor primorum Poloniae Christian regnum specimen*, Berolini, Frankfurt, 1841.

-----, *Epistola inedita Mathildis Suevae, sororis Gislæ imperatricis et aviae Mathildis Toscanæ, data anno 1027 aut 1028 ad Misegonem II., Poldniæ regem (etc.)*, 1842.

- Pope Urban II, Philipp Anton Dethier, Eugene de Roziere, Jacques-Paul Migne, *B. Urbani II Pontificis Romani Epistolae, Diplomata, Sermones: accedunt saeculi XI auctores incertae aetatis et anonymi: sequuntur ad saecula IX et X appendices amplissimae inter alia complectentes S. Mathildis Reginae epistolam ineditam*, Volume 1, Tomus Unicus, Paris, 1853.
- , *Fac-simile der inschrift in der kleinen Hagia Sofia zu Konstantinopel*, Wien, 1857.
- , *Dreros und kretische Studien: oder, Stele mit einer Inschrift dieser pelagisch-minoischen Stadt, enthaltend die Tripel-Allianz der Drerer, Groniser und Milatier gegen die dorischen Lyttier, mit einer vorolympischen Zwölf-Götter-Tafel der Drerer*, Wien, 1859.
- P.A. Dethier, A.D. Mordtmann, *Epigraphik von Byzantion und Constantinopolis: von den ältesten Zeiten bis zum Jahre Christi 1453*, ?, ?, 1862
- P.A. Dethier und A. D. Mordtmann, *Epigraphik von Byzantion und Constantinopolis: von den Ältesten zeiten bis zum Jahre Christi 1453*, Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1864.
- , Notice sur un beau fragment en relief de marbre du Musée Turc de Ste. Irène, représentant la mort de Pyrrhus, fils d'Achille. *Journal de Constantinople*, 1864, (January 6): 2
- , *Nouvelles découvertes archéologiques faites à Constantinople*, Imprimerie Centrale, Constantinople, 1867.
- , *Augusteon Vagy Nagy-Jusztinian Orias Lovasszobra Barna Rezbol*, Pesten, 1869.
- , *La main divine dans l'histoire ou essai pour deblayer cette science: Etudes sur deux sarcophages, l'un tolerant, l'un intolerant*, ?, Constantinople, 1869.
- , "?", *Il Levantino*, 1872.
- , "Mort de Pyrrhus (Neoptoleme): Beau fragment de bas-relief dans le Musée de Sainte-Irene", *La Turquie*, Nisan, 12:2, 1872.
- , *Le Bosphore et Constantinople: Description topographique et historique*, Alfred Hölder, Vienne, 1873.
- , Statue chyprienne colossale de Bacchus primitif (faussement attribuée à Hercule ou Silène-Kéraste), *L'Orient Illustré*, Temmuz 1874.
- , *Der Bosphor und Constantinopel*, 2. baskı, A. Hölder, Wien, 1876.
- , "Sarcophage d'Euripide probablement le cénotaphium de ce poète tragique érigé non loin du Théseion d'Athènes", *Études archéologiques*, s. 1-9, 1878.
- , "Un fragment de sarcophage sculpté du Musée ottoman", *Études archéologiques (œuvre posthume)*, s. 9–11, Lorentz & Keil, Constantinople, 1881.
- , "Fragment bas-relief, mort de Pyrrhus-Néoptolème du Musée Ottoman (à tort expliqué comme mort d'Alcibiade ou comme Ajax furieux)", *Études archéologiques (œuvre posthume)*, s. 123–126, Lorentz & Keil, Constantinople, 1881.
- , "Hercule cornu, colosse antiquissime chyprien au Musée Ottoman", *Études archéologiques (œuvre posthume)*, par le Dr. Ph. A. Dethier, Constantinople: Lorentz & Keil, 1881, s. 39-45.